

УДК 821.161.2-6.09(092) "187/188" І. Франко

**“ПЕРША ЛЮБОВ ІВАНА ФРАНКА”:
СТАТТЯ АКАДЕМІКА МИХАЙЛА ВОЗНЯКА
І ЇЇ ПРОДОВЖЕННЯ**

Ірина РОЗДОЛЬСЬКА

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української літератури ім. акад. М.Возняка,
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна,
e-mail: yaretchuk.iryna74@gmail.com*

Ще за життя Івана Франка академік Михайло Возняк розпочав власну практику системного і стереометричного наукового наближення до феномену життєтворчості генія, яка заклала підвалини наукового франкознавства. Відгукуючись у форматі рецензії на наукові та художні твори Івана Франка, прислухаючись до його зауваг, відточував метод мікроаналітичний філологічний метод дослідження. Ще за життя Івана Франка у першій своїй студії “Життя і значіння Івана Франка” (Львів, 1913) Михайло Возняк вперше сформував дослідницький фокус на цілісному науковому сприйнятті постаті, заактуалізував її значущість. У другій франкознавчій монографії “Пам’яті Івана Франка (опис життя, діяльності й похорону)” (Львів, 1916) М. Возняк окреслив національний та європейський духовний масштаб генія Івана Франка, дав приклад меморіальної студії. Авторка статті наголошує, що Михайло Возняк не лише сформував галузь, термінологічно її назвав (І. Денисюк), але й закріпив генеральні напрямки дослідницького пошуку, у яких “вів перед”, сам продуктивно та надзвичайно пристрасно працював: видання творів І. Франка, текстологічні студії, факти життєпису, особисті та листовні контакти І. Франка, побут, життєві враження, – словом, зосереджував увагу на всьому, що б могло стати ключем до розкриття феномену Івана Франка. Простір інтимних комунікацій львівський науковець також уважав неоціненним джерелом для з’ясування біографічно-світоглядних проблем франкознавства. У статті заактуалізовано провідні ідеї дослідження академіка Михайла Возняка про перше кохання Івана Франка до Ольги Рошкевич з огляду на спорадичну увагу науковців через недоступність тексту, що став раритетом, із наміром його републікування. Дослідниця відзначила вагомість статті у франкознавчій діяльності М. Возняка серед інших його студій про “лолинську історію”, а також непросту долю праці до її появи друком. До публікації Вознякової праці додано її символічне продовження – статтю Марії Деркач про Ольгу Рошкевич.

Ключові слова: Іван Франко, Ольга Рошкевич, Михайло Возняк, Марія Деркач, франкознавство, “Перша любов Івана Франка”, муза, епістолярій, студія, републікація.

Ще за життя Івана Франка академік Михайло Возняк, розпочав власну практику системного і стереометричного наукового наближення до феномену життєтворчості генія, яка заклала підвалини наукового франкознавства. Відгукуючись у форматі рецензії на наукові та художні твори Івана Франка, прислухаючись до його зауваг, відточував, за

словами видатного сучасника, “методу точного скрупульозного до найменших подробиць досліду язикових та літературних явищ” [12, с. 253]. Як ніхто інший зі свідків духу Івана Франка, уже 1913 року у першій своїй моноstudії про нього – “Життя і значіння Івана Франка” (Львів, 1913) – Михайло Возняк вперше сформував дослідницький фокус на цілісному науковому сприйнятті постаті, заактуалізував її значущість. У другій франкознавчій монографії “Памяти Івана Франка (опис життя, діяльності й похорону)” (Львів, 1916) М. Возняк окреслив національний та європейський духовний масштаб генія Івана Франка, дав приклад меморіальної студії [6].

Михайло Возняк не лише сформував галузь, термінологічно її назвав (І. Денисюк), але і закrojив генеральні напрями дослідницького пошуку, у яких “вів перед”, сам продуктивно та надзвичайно пристрасно працював: видання творів І. Франка, текстологічні студії, факти життєпису, особисті та листовні контакти І. Франка, побут, життєві враження, словом усе, щоб могло стати ключем до розкриття феномену Івана Франка.

Простір інтимних комунікацій дослідник також вважає неocіненним джерелом для з’ясування біографічно-світоглядних проблем франкознавства. Тому так уважно ставиться до автобіографічних свідчень І. Франка, “автобіографічних елементів” (М. Возняк) у його творчості, його епістолярію зі сучасниками – О. Кониським, М. Драгомановим, В. Левицьким, М. Коцюбинським, Климентією Попович, А. Чайковським, Елізою Ожешко..., дбайливо реконструює, наскільки це можливо приватне спілкування Івана Франка, як, наприклад, у розвідці про взаємини його із Ольгою Білинською [5]. Адже колись сам І. Франко присвятою своєї збірки “Баляди і розкази” (1876) “Благородній дівіці Надєжді” представив сучасникам творче і життєве у єдності, а особисте – творчо значим. Загальновідомим тепер вважають лист І. Франка до А. Кримського, у якому зроблено відверту, вже хрестоматійну автохарактеристику “зносин із жіноцтвом” і впливу на життя і творчість.

З цього огляду Михайло Возняк так і потрактував переписку та взаємини Івана Франка з Ольгою Рошкевич – “для дослідження поступового розвитку світогляду Франка, його творчості і творчого зростання” [19, с. 8]. Саме Михайлові Возняку належить першість у представленні громадськості листування Івана Франка й Ольги Рошкевич та історії їхніх взаємин крізь призму епістолярію. Власне нарис “Листування Івана Франка з Ольгою Рошкевич” із супроводом зі сорока восьми Франкових епістол (власне 47 листів та нумерована сорок восьмою поезія-присвята) та коментарями до них, опублікований 1956 року у науковому збірнику Львівського університету “Іван Франко. Статті і матеріали” – фундаментальний у літературознавстві, який науково артикулює закроєну проблему, часто цитований, проблематика якого отримала розвиток і оригінальне розкриття у низці вартісних студій – Р. Горака [8], І. Денисюка [10], В. Корнійчука [14; 13], І. Остапика [15], Л. Бондар [1], Т. Костенко [17]. Михайло Возняк реконструював хронологію надходження, оскільки не всі листи датовані, пронумерував, листи німецькою мовою переклав. Згодом епістолярій І. Франка до О. Рошкевич буде уміщено у Франковому п’ятдесятитомнику та стане доступним широкому загалові.

У франкознавчій спадщині академіка М. Возняка є ще одна розвідка, присвячена взаєминам та листуванню І. Франка із Ольгою Рошкевич, у якій дослідник вперше розгорнув означену проблему, написана значно раніше і з певних причин обійдена широкою увагою франкознавців. Ідеться про розвідку “Перша любов Івана Франка”, яка побачила світ дуже далеко від Львова і його околиць – аж за океаном, в Америці, у виданні УНС “Календар-альманах” 1927 року [7]. Від часу появи ця праця не перевидавалась, є бібліографічною рідкістю, не користувалася надто великою увагою франкознавців, є згадка про неї у розвідці Р. Горака “Тричі мені являлася любов”, міститься вона у франкознавчій бібліографії, також наявна в особистих бібліографічних списках академіка М. Возняка, яку той, очевидно, вважав важливою і ніколи не забував про неї. Прикладом цього є матеріали університетської справи М. Возняка радянського періоду, у яких “закордонна” публікація ретельно забібліографована, за усіма нормативними пунктами, на відміну від інших праць [9]. Також її внесено до бібліографічного переліку праць М. С. Возняка про життя і творчість І. Франка, підготованого зусиллями Т. І. Пачовського та Я. І. Шуста 1956 року [22].

У цій праці дослідник оголошує Ольгу Рошкевич першим коханням Івана Франка, третьою з черги – за силою почуття Франкового – після матері і няньки-стриєчної сестри Марисі, жінкою, яку він любив усе життя, яка інспірувала його творчість від “На дні” на довгі роки. М. Возняк висновує: “Ні одній Українці не судилося пізніше стати для Франка тим, чим була для нього Ольга Рошкевичівна” [7, с. 55]. Висновок автор зробив таки на основі майже усіх листів Франка до Ольги та її родичів і близьких (М. Рошкевича, Я. Рошкевича, В. Озаркевича), за винятком тих, де розмова стосується ділових тем. При цьому ті епістоли, у яких ідеться про моральний стан І. Франка, його погляди на взаємини у парі, у сім’ї, соціальні можливості жінки в новому часі, подаються розлого, з незначними скороченнями. Під час викладу історії кохання М. Возняк дотримується тієї хронологічної послідовності епістолярію, що буде у виданні 1956 року. Отже, висновується думка, що уся сукупність листів І. Франка до Ольги Рошкевич у М. Возняка була на момент написання статті уже до десятилітньої річниці смерті Івана Франка.

Дивно, що така сенсаційна публікація була надрукована поза Львовом, де М. Возняк завжди був бажаним автором, у “Календарі-Альманаху” на рік 1927, що належав Українському Народному Союзу, громадській спільноті українських імігрантів у США, покликаному відповідати щоденним запитам американських українців. Від часу появи з кінця ХІХ століття видання росло духовно разом зі своїми читачами, трудовими імігрантами, потім політичними. Його річне число 1927 року має окреслену меморіальну тему, присвячену Франкові за першими публікаціями у змісті. Адже, окрім Вознякової праці, у журналі було вміщено статтю Богдана Лепкого “Іван Франко як поет. В десять роковини його смерті” [18].

Причину віддаленості публікації М. Возняка заховано у непростій його комунікації з колом Франкової музи та безпосередньо з Ольгою Рошкевич.

Про джерела праці М. Возняк зазначив, що “Про сей роман оповідаю на підставі листів Франка до Ольги Рошкевичівни та списаних для мене споминів Ольжиної сестри Михайлини, письменниці та вдови по священникови Осипови Іванцєви” [7, с. 36].

1956 року він деталізував: “Листування Франка з Рошкевичами я роздобув за допомогою свого колишнього гімназичного учня Степана Іванця та його матері Михайлини, молодшої сестри Ольги Михайлівни” [19, с. 8] з апелюванням до мемуарів сестри Михайлини – “сестра багато листів попала, і здається мені, що між іншими ті всі, котрі писані були вже по “заміжжі”” [19, с. 8].

Зі спогадів Михайлини Рошкевич випрозорюється думка про небажання Ольги ділитися листами, деталізувати свою історію кохання: “...Сестра моя завжди була замкнена, скрита, не вважала за потрібне пояснювати” [23, с. 180]. Також у своєму листі до М. Возняка від 6 серпня 1926 року Михайлина зазначає, що “сестра не рада, щоби її давні відносини до Франка, а його до неї, були прилюдно трактовані” [8]. Натомість І. Франко роздумував над своїм коханням листуючись із А. Кримським, С. Павликом, У. Кравченко.

Сама ж Михайлина, усвідомлюючи значення постаті І. Франка (вона пише про духовний, інтелектуальний ореол, який всі бачили навколо нього), шкодувала, що не змогла з’ясувати багатьох подробиць ні у сестри, ні у нього: “Жаліла я після смерті Франка, чому то я не поспитала його, що їх головне розлучило. Поки ще був нежонатим, я не мала відваги поспитати, щоб не дражнити заступлу рану. А втім, я належу до несміливих. Пізніше, як став жонатим, не поспитала з уваги на жінку... На мій погляд, головною причиною було те, що наше галицьке жіноцтво, котре в ті часи потрапило перейняти якісь ідеї, переймалось ними доти, доки це не загрожувало їх спокійному проживанню” [23, с. 180].

Т. Костенко зазначає, що “ще за життя Ольги Рошкевич Возняк хотів, щоб вона поділилася спогадами про Івана Франка. Відмова була категоричною” [17, с. 6]. Відомо з листів І. Франка та М. Павлика, що Ольга також протривалася тому, щоб І. Франко давав їй листи читати комусь іншому. Однак І. Франко, до прикладу, переслав їй лист М. Павлику, щоб той висловив власні міркування [15]. Також довідуємося, що після відмови Ольги Рошкевич писати спогади “Возняк намовив свого учня Степана Іванця, сина сестри Ольги Михайлівни, щоб той добув листи. Так частину листів Франка вдалося скопіювати” [17, с. 6].

Р. Горак з’ясував, що 1926 року М. Возняк готував збірник мемуарів про І. Франка, тому після відмови Ольги, просив і Михайлину відгукнутися. Михайлина спогади підготувала і відіслала М. Возняку. Дослідник знову наполягає на просьбі про спогади Ольги, однак Михайлина відписує, що “Сестра не хоче о нічім чути і говорити, а певна річ, що вона сама могла би, якщо б схотіла, докладніше про все оповісти. То вже пропало, не можу на то нічого порадити. Думаю, що як сестра рішилась доручити через мого сина листи Франка, то тим самим уповажила і друкувати. Тепер противиться тому... Прикро мені, що всяка надія на мою сестру робить завід Вам, але на те нема ради” [8]. В результаті “Спогади про Івана Франка” М. Рошкевич М. Возняк не публікуватиме, але введе у зміст статті, а самі листи широко зачитує, а статтю надрукує за океаном. “Все ж Ольга про це довідалась і не пробачила Возняку такого вчинку” [8]. Т. Костенко зазначає, що “Ольга була вкрай незадоволена (з публікації. – І. Р.) і розірвала з ним стосунки” [17, с. 6].

Також історію з листами супроводжує не до кінця з’ясований у франкознавстві епізод із заховуванням листів до труни Ольги Рошкевич. У Р. Горака читаємо: “Перед смертю Ольга слізно просила Михайлину, аби та вволила її останню просьбу: листи, перев’язані голубою стрічкою, “від нього”, нехай покладе у труну. Під голову. Це були ті самі листи, які Ольга відмовилася віддати М. Возняку, сказавши, що їх попалали. Воля Ольги була виконана” [8]. У книзі Т. Костенко зазначено, що “немає листів Франка після 1879 року – Ольга чи то їх попалали, чи то Михайлина поклала до домовини” [17, с. 6].

30 травня 1935 року Ольга Рошкевич померла. 1940 року у збірнику “Радянське літературознавство” М. Возняк опублікує розвідку “Автобіографічний елемент в оповіданні Франка “На дні”, у якій ґрунтовно розкрив творчо-інспіруючу роль взаємин І. Франка та О. Рошкевич [3]. У цей час у газеті “Советская Украина” разом зі статтею “Искры разгоревшегося пламени” публікує лист лист І. Франка до О. Рошкевич, де описано смерть матері І. Франка в 1872 році [4]. А у 1957 році, до сорокаріччя від дня смерті Івана Франка, М. Возняк продовжуватиме тему листування, розпочату 1927 року. Тут він акцентуватиме насамперед уже на літературознавчому значенні епістолярію, який “...є неоціненним джерелом для дослідження поступового розвитку світогляду Франка, його творчості і творчого зростання” [19, с. 6], також доповнив перелік тих Франкових творів, що були написані під впливом його взаємин із Ольгою Рошкевич.

На перший погляд, тема Лолинської історії І. Франка у діяльності М. Возняка була розкрита, не потребувала ще якогось продовження, вчений проводив архівні пошуки, наповнюючи архів І. Франка, прокладаючи нові шляхи франкознавства. Однак у літературознавстві можна це продовження відшукати. Світло першої публікації М. Возняка про першу любов Франкову покличе до пера іншого дослідника.

Власне 1935 року невдовзі після відходу у вічність Ольги Озаркевич (Рошкевич), на сторінках часопису для українського жіноцтва Львова “Нова хата” буде опубліковано статтю меморіального характеру, присвячену першій любові Івана Франка, – “Ольга Рошкевич” [21], написану на основі праці М. Возняка “Перша любов Івана Франка”, як зазначено у примітці до заголовка статті [21, с. 4]. Дата під дописом – 26.06.1935. Підпис – криптонімом – “М. Ф.”. Це Марія Деркач, у дівочтві Фуртак, авторка часопису, донедавна його редакторка, яка працювала на шпальтах під різними криптонімами, серед яких і цей, – “М. Ф.”. Марія Деркач – “Жриця доброти”, така ж “ходяча академія й університет в одній особі”, як і її колега і товариш Михайло Возняк, – згадував Іван Денисюк [11], добре обізнана із пошуками франкознавства, оскільки працювала з архівом І. Франка. Ця студія значиться у бібліографічному покажчику її праць, щоправда не у розділі франкознавчих студій, а у розділі загальному, присвяченому різноманітним публікаціям, очевидно, через свою назву за іменем Франкової музи. Хоча бібліографічна позиція містить коментар – “за книгою М. Возняка “Перша любов Івана Франка””, який вказує на франкознавчий напрям студії [2, с. 26] і її першоджерела. У покажчику розшифровано і криптонім Марії Деркач.

Життєвий портрет Ольги Рошкевич написано пристрасно, динамічно, з головної точки зору її життя – її кохання до І. Франка і її винятково інспіруючої енергії щодо нього, і її мовчання “про нього”. Бачимо новелістичний сюжет взаємин, драматичну

кардіограму закоханих сердець, таку, як у листах і в представленні М. Возняка. Однак тут зміщується акцент – тут головна Ольга – у власній сміливості, власній боротьбі за право на почуття, в пошуку виходу зі стереотипної траєкторії життєвого поступування молоді зі священничих родів, у перебуванні у певних ілюзіях, у великому душевному напруженні, що єдналося із великою життєвою самотністю у момент вибору, по якому залишила собі мовчання супроти світу, який не розумів її.

Стаття виявляє ґрунтовну обізнаність авторки з джерельною базою до теми, їй відомі усі перипетії любовної історії, її зв'язок із творчими здобутками І. Франка, літературною та науковою співпрацею пари. Дослідниця поділяє судження М. Возняка про автобіографізм значної частини Франкової творчості. Розуміємо, що й сприймає його пошукову та видавничу ініціативу щодо епістолярію І. Франка. У споминах І. Денисюка розкрито епізод “архівної історії”, що її розповіла йому Марія Деркач. Катря Гриневичева, у яку після смерті своєї дружини був закоханий Василь Стефаник, передала 200 листів від нього через Марію Дем'янівну “в депозит до Національного музею у Львові”. Із тих епістол, які музей зберігав, Марія Дем'янівна переважно робили копії, однак Стефаникових не скопіювала через “моє “добре виховання””, яке “не дозволяло чужих листів читати” “у випадку, коли адресат живий” [11, с. 419]: “Тому, працюючи в музеї, не скопіювала листів Стефаника. Коли Катерина Гриневичева виїздила під кінець війни на захід, то навіть не зайшла до мене попрощатись, а листи забрала через директора музею. Вона вивезла їх, а незабаром померла” [11, с. 419]. І. Денисюк підсумовує: “Втрату цих епістолярних скарбів Марія Дем'янівна пережити не могла. Відомо ж, що Стефаник був неперевершеним майстром цього жанру, а любовні листи його зовсім не збереглися” [11, с. 419–420].

М. Деркач ще повертатиметься до Франкової музи, Лолина в інших своїх дописах [16; 20], наповнюючи їх і світлом Франкових чулих листів, і тією пристрасною наукового задивлення Михайла Возняка, що супроводжує історію появи першої його статті про “Першу любов Івана Франка”, поділяючи той найперший сміливий висновок академіка, прозріливо відчутий за листами: “Ні одній Українці не судилося пізніше стати для Франка тим, чим була для нього Ольга Рошкевичівна”.

Далі подаємо текст розвідки академіка Михайла Возняка, а також текст розвідки Марії Деркач збереженими.

Михайло ВОЗНЯК

ПЕРША ЛЮБОВ ІВАНА ФРАНКА

Не маючи ще шістнадцять літ, став Іван Франко круглим сиротою. Мати його померла 1972 р. Батько ще перед вісьмома роками, в 1864 р. в ночі з великодньої суботи на неділю.

Сповідуючися 1878 р. перед своєю любов'ю, яку то другу жінку по ній він найбільше любив у життю, писав Франко таке: “Було се р. 1872 саме по полудні в суботу перед Зеленими Св'ятами. Жінчина, про котру бесіда, моя мама, лежала в передсмертних муках, конаюча. Рано в суботу я сидів у школі і мене напала страшна, ненатуральна, шалена веселість. Я сміявся без упину від 8 до 12 години. Прийшовши на станцію (в

Дрогобичи), я почув, ну, що почув, не знаю. Знаю тільки то, що був дощ, я був голоден, не їв обіду, не обзирався, тільки почувши, що мама вмирає, як стій побіг піхотою до Нагуєвич. Я прибіг по полудни, мокрий до нитки і застав маму конаючу. Вітчм¹ сидів під вікном і чесав вовну. Я став коло постелі, не говорячи слова, – я тільки дрожав, – ані слезинки не капнуло з моїх очей. Мама не могли говорити, але дивилися пильно на мене. Як виглядало тоді моє лице, не знаю. На другий день рано мама вмерла. В ночі вони ще говорили з другою жінкою (я спав) і тога жінка передала ми ось які слова: “Боже, Боже, – казала небіжка, – мій Іванцьо прибіг з Дрогобича, став коло мене і так сі чогось гнівно на мене дивив, так гнівно, що Господи. Що я йому зробила злого?” Оповідючи про се своїй любці, боявся Франко, щоб та причина душевної муки, яку він завдав матері в останніх хвиликах її життя, не відомстилася на цілім його життю.

В тім самім листі, де згадав про смерть матери, оповів Франко про третю жінку, котра його любила й котру він дуже любив. “Вона називалася Марися – писав Франко. Я ще й доси нагадую єї низеньку стать, веселий, дрибітливий голос, добродушне лице, – я єї дуже любив. Вона також умерла і то вмерла також з дуже прикрим чутем зглядом мене. Вона вмерла на холеру. Кілько разів підчас самої холери, вона, ще здорова, просила мене: “Прийди, Іванчику, як заслабну (тогда кождий говорив “заслабну”, бо не знав “ни дня ни часа”), абим тя бодай перед смертев увиділа!” Я ходив по хатах чужих людей, де вмирили, прийшов післанець з села, що Марися заслабла, і почав мене просити, щобим ішов, бо мя конче хоче видіти, – я не знати чому – відказався, не хотів іти. Три рази приходив післанець і просив, трохи не плакав, – ні, я не пішов тай не пішов. За четвертим разом прийшов сказати, що Марися вмерла. “Дуже, каже, небіжка желувала”. Цілу вагу наведених слів зрозумів Франко шойно на другий день, коли побачив “жалісне, болізно скривлене Марисине лице, на котрім немов пристиг той жаль, який я причинив їй до послідних передсмертних мук, – писав Франко до любки й додавав: Вона дуже-дуже мене любила. Се була моя нянька і стрієчна сестра”.

Третьою з черги особою (жіночого полу, що її полюбив Франко і то усією своєю юнацькою істотою, була донька пароха села Лолина, долинського повіту, Михайла Рошкевича – Ольга. Крім сеї найстаршої доньки Ольги було в Рошкевича ще троє дітей: син Ярослав, донька Михайлина й наймолодший син Богдан. Сина Ярослава віддав Рошкевич до гімназії в Дрогобичі. В першій і другій клясі був Ярослав відзначаючим учеником, а в третій клясі дістав за перший курс двійку. Згрижений батько поїхав до Дрогобича, де професори порадили йому взяти для сина на інструктора Франка як надзвичайно здібного й порядного ученика. Так само директор гімназії поручив Рошкевичови Франка, дорадивши з другого боку йому прийняти лекцію.

Під рукою Франка скінчив Ярослав Рошкевич третю клясу з добрим поступом і, приїхавши на ферії, заявив, що Франко вибирається в мандрівку й загостить також до Лолина. Він скінчив сему клясу й перший раз не поїхав до дому пасти худобу й помагати при збірці сіна та збіжа, але пустився в довгу мандрівку: поїхав залізницею до Стрия, а відси рушив скільським шляхом до Синевідська та на Побук, Бубнище, Тисів, Церковну, Мізунь, Велдіж зайшов до Лолина, де прожив щось із місяць.

¹ Гринь Гаврилик, що став Франковим другим батьком

Прогулька дала можливість Франкови пізнати трохи більше світа й людей, ніж він знав до того часу. В Лолині з'явився одного дня перед полуднем. Вразив родину пароха своїм убранням: був у чорнім довгім сурдуді, в дзюбятих штанах, у чоботах із довгими холявами, а від такого убрання відбивав чорний м'який капелюх із широкими крисами. На рамени мав палицю з пакунком у дзюбатій хустині. Виглядав дуже бідно. При обіді розмовляв сміло з парохом і його жінкою, але на товариських формах не розумівся: після другого дання встав ненадійно від стола й зачав проходжуватися по кімнаті скорим кроком. Із огляду на те, що до Рошкевичів міг кожної хвилини прийти хтось чужий, зробив Ярослав Франкови дуже обережно увагу, яку він прийняв радо.

Той коло місячний побут Франка в Лолині став завязком роману з героями Франком і найстаршою донькою Рошкевичів Ольгою, предметом першої любови Франка. Про сей роман оповідаю на підставі листів Франка до Ольги Рошкевичівни та списаних для мене споминів Ольжиної сестри Михайлини, письменниці та вдови по священникови Осипови Іванцеви.

В часі свого побуту в Лолині Франко часто читав Ользі, між иншим і Гетового "Фавста" в малім ілюстрованім виданні. Пізнійше він пильно дбав про книги для освіти Ольги. Питав її, чи не може служити деякою книжкою до читання і в листі розпочатім 19 вересня й закінченім 23 вересня 1874 р., де підписався

“Козак півник,
Коло боку віник”,
Звичайно званий
Іван Франко.

Тут скаржився їй, що думки про минулі гарні дні виганяли йому з голови всяку думку про иншу роботу.

У восьмій гімназійній класі був Франко в Рошкевичів на Великдень. Був порядно одітий: в новім попелястім, відповідно до вимог моди скроєнім убранню. Як були гості у Рошкевичів або вони їздили до сусідів, Франко брав живу участь у забавах, а передовсім поривав старших своїми деклямаціями з Шевченка й иншими; любив також деклямувати по німецьки.

По німецьки написав також низку любовних листів до Ольги, напр. лист із 2 мая 1875 р. Тут писав Франко, що його не обходить те, що випадає, а що не випадає робити, не обходять його конвенціональні закони, бо мова його серця заглушувала їх холодний голос. Відкривав своє серце перед Ольгою. Видавався може їй нудним, нетовариським і скритим, одначе нехай вона подумає, – писав він, – що він не одержав майже жадного виховання, не зазнав повного любови і старанного обходження батьків. Виріс чужим і самітним між людьми. Не мав товариства, не жив із ніким, тільки з книжками. Світ був йому незнаний, велика школа товариства була замкнена для нього. Щойно попереднього року, коли познайомився з її братом, розкрився широкий світ перед його очима, стало яснійше перед ним. Які відмінні його погляди на світ, відколи побачив її, як усе в ньому змінилось. Він не міг висловити того, скільки він був їй винен. Він став веселим. Пригадував забаву квітками в часі Великодня та просив Ольгу прислати йому відповідь,

яку вона тоді дала йому, а коли се був жарт, просив прислати иншу, додаючи: “Я переніс у своїм життю багато гіркого, – один удар більше або менше, що се значить?” На всякий спосіб просив Ольгу бути щирою.

В листі з 26 мая 1874 р. повідомляв Франко Ольгу Рошкевич, що ледви чи зможе по матурі полетіти до неї, бож вона знає його умову з директором театру Бачинським. Треба було заробити гроші (перекладами), щоб було за що поїхати до Львова. Признавався, що був мовчазним перед нею й не мав відваги хоча словом заговорити їй про ті справи, про які писав. Питав, чи далі таке сильне вражінне поезій Гейне на неї, як передтим. Допитувався, чи вона мала його за дитину, як її брат Ярослав – товариші назвали його просто дурнем. Нехай вона скаже зараз, бо пізнійше се означатиме його смерть, його думки зрослися нероздільно з нею, а його характер не такий, щоб він міг забути: “раз жити й раз любити”, – таке його серце. Сподівався, що маючи її близько свому серцю, буде щасливою людиною й повний віри засяде з новою силою до своїх літературних робіт. Тут і повідомляв, що виготовив збірничок поезій до друку й працював над другим томиком. Вона може догадуватися, що вона була його музою при писанню першого й другого томику поезій. Критикував її лист: в цілості за короткий, вступ за довгий, а цілість трохи за холодна й занадто вимірена. Просив не сумніватися в його щирість і вірність. Листу не кінчив і не підписував на знак, що буде продовженне, яке залежатиме від неї бодай від одного слівця до брата Ярослава.

На день 11 юлія 1875 вислав Франко Ользі білет, писаний по німецьки, й такий вірш:

Хвилі щастя золотого,
Всі надії, думи, сни,
Пісні, втіхи серця мого
Днів свободи і весни.

Все, все, що лиш завдячаю,
Згадці про твою любов,
Я в день нинішній желяю –
Сто раз більше – тобі знов!

Ох, чи ти ще памятаєш
Свого друга, світе мій?
Чи о тім коли згадаєш,
Щось забрала мій спокій?..

Прости, що не можу дати
Жадного ти дару днесь! –
Ох, в одно лиш я багатий,
Но ти того не приймеш!..

Днесь не могу й серця свого
Дарувати вже тобі,
Бо твоє вно з часу того,
Як-єм перший раз тя вздрів

Ользі Рошкевич

Іван Франко

По іспиті зрілості поїхав Франко до Лолина й там перебув цілі ферії. А що Франко задумав студіювати на львівським університеті, переписав Рошкевич свого сина з дрогобицької гімназії до п'ятої класи української гімназії у Львові, щоб він там був під постійним доглядом Франка.

Ще перед феріями Ольга затівалася на Франка за жарт: “чорноока Жидівка”. У відповідь на гнів Ольги на нього за такий дрогобицький жарт запевнював Франко її, що ніколи не забував за неї й ніколи не забуде її. Де не буде, у Львові, чи у Відні, вона буде провідною зорею його ділань, лишиться ціллу, до якої він простує працею, вірністю й чесністю. Але тут і додавав, що жура їла його душу, бо він сумнівався про своє щасте. Просив, щоб розігнала його сумнів і увілляла надії в його серце, що належатиме до неї аж до смерти.

З листу з 30 жовтня 1875 р. довідуємося, що Ольга заборонила Франкови писати до неї. Але він усе таки повідомляв її, що у Львові стрінув деякі розчаровання, а з них найбільшійшою була його пригноблююча та вбійча певність. Одначе не думав тратити слів, бо знав, що його терпіння й переживання не цікавили її. Відіслала йому книжки, не написавши ні словечка. Писав, що живе в непереривних памороках, утратив свою підпору, всю надію. Не її се вина, але його нещасте – тому нехай діється божа воля.

Розпучливим тоном настроений один із дальших листів Франка до Ольги. Писав його дріжачою рукою. Згадував свою знайомість із нею від того вечера, коли вона сказала до нього: “Надійтеся, що все буде добре”. Він надіявся, що вона бодай відкриє перед ним свобідно всю правду. Коли він говорив про се устно, чув від неї тільки слова: “пізнійше, пізнійше. Говоріть наперед із батьком”. Він сповнив її волю – й далі не має ніякої певности, що до її почувань. Писав, що бачить, чого вона хоче, але дуже сумнівається, чи се їй удасться. Дотеперішні її вагання підкопали його здоров'я. “Що я не витерпів у часі сих ферій, – писав Франко. Кожний вечір, кожний ранок приносив мені нову муку. Та се минулося. І дякувати Богу за се. “Вона зі своїм спокійним темпераментом ледви чи може уявити собі, що відбувається в його душі. Він кермується почуваннями до неї, а не розумом. Одначе він порозумнійшає по її відповіді на його лист. А про що саме йшло, показує отсей дальший текст листу Франка: “А тепер хочу поставити вам іще кілька питань як додаток до всіх тих, які поставив я вам від початку нашої знайомости та які всі лишилися без відповіді. Нехай і тепер не прийде відповідь, коли так мусить бути. Отже наперед мушу повторити питання: Що думаєте про мене, – які ваші почування для мене? Знаю, – подобатися вам я не міг ані що-до мого зверхнього вигляду, ані щодо мого поведення. На се я навіть не рахував. Знаю також, що я спричинив вам неодну прикрість моїми листами, моєю настриливістю. Я не маю наміру тут усprawедливлятися. Ні, – я тільки збираю разом вражіння і я запримічую, що у вашім серці мусять вязатися самі неприємности з згадками про мене. Ваше теперішнє поведенне оправдує мої слова. Але се не в докір вам! Ні! Одначе ви колись сказали мені, що я надіявся, ви навіть дали мені пізнати, що я не був для вас цілком байдужим, що ви “спочуваєте” мені, а се, думаю, може давати мені підставу й тепер поставити вам се питання: Чи спочуваєте ви що для мене, чи ні? Прошу вас, свобідно відповіджте на моє питання! Як що ви налягаєте на те, щоб я додержав слів,

які я дав вашому батькови, то я се зроблю. Але як що вам подобається, щоб я покинув усяку думку про вас, то так само й се зроблю без супротивлення. Тому не вьажіться ніякими оглядами! Поперед усього свобода почування! Я був би найнещасливішою людиною на світі, колиб моя особа, що більше, моя присутність або моя любов вязала вас чимось або чимось шкодила вашій свободі”.

“Сподіваюся, що дасте мені письмуну відповідь. Устно, на жаль, не можу про се говорити! А зрештою ви не маєте перед собою того Франка, що колись любив вас горяче й тепер іще дуже любить – тепер маєте перед собою письменника, мертвого на все, що не книжка й не папір. Але коли ви мені не відповісте, то я матиму підставу уважати се відмовою на моє питанне”.

Як на все вказує тон листу Франка з 29 лютого 1876 р. до Ольги Рощкевичівни видно, він діждався від неї притакуючої відповіді. “Люба моя – починав Франко сей лист. Прости, що пишу до тебе по prostu, відкидаючи всяку церемонію! Серце мое так не навикло звати тебе “Пані”, – що і руці годі не слухати серця. Спитаєш може, чому пишу тепер по руски, а не по німецки? Проста річ. Німецка бесіда, – то для мене модний фрак, – котрим строїться нераз і такий штуцер, котрому по кишнях вітер свище. Но руска бесіда, – то для мене й любий домашній убір, в котрім всякий показуєся другому таким, яким єсть – в котрім і я тебе найбільш люблю! Руска бесіда, то бесіда мого серця! Не знаю, які ремінісценції повезла ти із балю і із Львова? Мені із цілого того случаю осталися в памяти і в серці лиш тоті хвилі, коли я був при тобі, колим міг говорити з тобою, – остався жаль, якого дізнав я, виходячи вечером від тебе. О, – як я горячо бажав, щоб ти хоть на хвилю була заглянула в наше мешканне! Коже місце, на котре ти зирнулаб, було би мені все припоминало тебе!” Пишучи про свої літературні зайняття та пляни, згадував і про свій переклад Гетевого “Фавста”, а Ольга чей памятає “ту маленьку книжочку” та ледви чи знає символічне значінне сеї книжочки для нього. Тут і була цікава згадка про те, чим був уже тоді Франко у Львові. “Я зачинаю – писав Франко – ту в Львові ставатися якимось куріозум – або знаменитістю, – не знаю. Нераз прийде який-такий до “Кружка”¹): – З киим маю честь? – Іван Франко! А там з боку докине другий: Vulgo²) Джеджалик³). А той християнин стане та очи витріщит!”

Подавши кілька новин, писав Франко: “Я думаю, що ти мимо всіх случайностей і жартів не сомніваєшся о моїй вірности так, як я не сомніваюся о твоїй любви. Ту місце витолковати тобі причину моїх німецких, горячих листів. Одно то, – що темперамент мій такий, що нераз не можу побороти якогось чувства, котре мнов овладіє, – а подруге, що я, бідний, самотний і нетоваришеский цілий свій вік, не міг відразу увірити в своє щастє – не міг поняти его. Прости мені, любима Ольго, – прости тії слова, – межі котрими може коли було і неодно таке, котре могло тобі біль справити!” Повідомляючи її, що від часу її відїзду почував щораз більший біль у грудях, писав, що рад би побачити її та прожити кілька неділь близько неї на селі. Йому здавалося, що він виздоровів би

¹ “Академический Кружок” – назва москвофільського товариства студентів університету. Туди вписався Франко тільки тому, що воно видавало свій орган “Друг”.

² Vulgo – загально, звичайно.

³ Джеджалик, перший псевдонім Івана Франка

зовсім. Бажаючи їй веселої забави, писав щодо себе. “У мене ту жите одностайте, – робота тай робота! А і нащож мені иншого щастя? Я знаю, що ти любиш мене, – а то чувство велить мені забувати і о болю грудей і о трудностях і о всім, – я сильний, смілий тепер, а навіть веселий!”

З Франкового листу з 5 мая до батька Ольги видко, що Франко був передтим якийсь час у Лоліні. Се були університетські ферії. А в листі з 9 червня попросив Франко Рошкевича о руку його доньки. “Я властиво хотів давнійше уже говорити з вами о тім ділі, – писав він, – та якось не було чи смілости, чи спосібности – не знаю. Скажу коротко, о що мені іде. Я хочу просити вас о руку вашої дочки, панни Ольги. Не думайте, всечесний отче, що крок сей з моєї сторони наглий і нерозважний. Думаю, що ви в тих двох літах, відколи мене знаєте, мали спосібність пізнати мене і осудити всі мої добрі і злі сторони і не возьмете то за самохвальбу або за пусту фразу, сли скажу, що чуюся в силі і надіюся ущасливити вашу дочку, оскільки то буде в моїй силі”.

На жаль, нема листів Рошкевичів до Франка перед його першим соціалістичним процесом у січні 1878р. – вони або знищені або загинули в тім бурливім для Франка часі. Тому й не знаємо відповіді Рошкевича на просьбу Франка о руку його доньки. З дальших листів самого Франка до Ольги перед арештуваннієм задержався ще всього один із весни 1877 р. Тут між иншим Франко писав, що щораз сильнійше приходив до переконання, що йому конче треба добитися якогось сильнішого становища й поважнішого імени, “щоби, як що до чого, не так легко смів який небудь хлистик чіпатися”. Дораджував і Ользі подумати про якесь зайнятте, яке не тільки зробилоб її близшою йому, збуджуючи для неї поважанне й признанне й тим самим зміцняючи їх любов, але й в разі необхідної потреби моглоб запевнити їй удержанне. “Тиж сама знаєш, – переконував Франко Ольгу, – що приятнійше і свобіднійше жиєся хоть і вкупі з другим, але знаючи, що не з твоїх рук я їм, і маю власну волю в усьому”. А одинокий незамкнений для неї шлях – письменницький. До нього саме намовляв Франко Ольгу, обіцяючи їй поміч із свого боку. Повідомляв, що її фотографія стала для нього “правдивим жерелом потіхи і радости. Що вечера, коли уже всі сплять, я з пів години задивлююся на неї і забуваюся зовсім – сповідався Франко: я такий тогди щасливий, – чую, як нові сили будяться нові мисли напливають! А за се всьо лиш тобі одній дякувати! Я пригадую собі твої слова, що твое “окончательне” образованє, розширене твоїх понятій і т. д. се моє діло! То був для мене за великий і незаслужений комплемент, – так оно зовсім не є, – впрочім не о тім бесіда. Я лиш подумав собі тогди, що дійсно се би була немаловажна річ для мене зважити, кілька понятій і вражінь я завдячую тобі, – кілька нового елементу війшло в мое жите через знакомство з тобою”.

Кілька разів бажав кінчити Франко свій лист, а все не хотілося йому, хочби й “через такого посередника, – писав він, – як от, тьмиш, вечерами нам не хотілося розставати! Щасливі хвилі, глибоко ви врилися в мойому серці, – і нераз аж сумно мені стане, коли наверхнеся гадка: ні, се надто хорошо для мене! Хто знає, чи в своїм життю я діжду коли таких других вечерів! Але впрочім, – щож се такого великого? Мені тепер приходить на гадку, що я сказав до тебе: при щирій любови щастє повинно рости, не

зменшуватися! Нічого тужити за минувшим! Ми молоді, світ нам ще усміхаєся, – жити хорошо, любити хорошо!”

З згадок сестри Ольги – Михайлини, відомо, що Ольга довго вагалася цілий рік, і се денервувало Франка, бо нераз, коли був у Лолині, нагло зденеровано вибігав із хати, часом у темний вечір, і довго не вертав. На проходах і вечірній розмові було звичайне товариство з чотирьох: Франко, двох сестер Рошкевичівен і їх брата. Деколи на ферії се товариство побільшувалося, коли до Ярослава приїхали його шкільні товариші: Василь Полянський, син гімназійного професора у Львові, й Осип Олеськів, син священника з Скваряви зпід Жовкви. Не зашкодить їх згадати тут тому, що вони також пізніше опинилися в ідейнім гуртку Франка й відігравали ролю звязкових між Франком і Ольгою.

Очевидно, про освіту Ольги дбав Франко старанно. Коли був студентом філософії, привозив до читання твори Нечуя, Марка Вовчка, Тургенєва, Лермонова. З німецької літератури любив дуже Гайного та його поезії часто читав на голос. Із французької літератури захоплювався повістями Золі й просив Ольгу перекладати Золю на українську мову.

Рошкевич покладав великі надії на Франка й загально говорилося в околиці, що він стане з часом професором університету.

Здавалося, що все піде як найспокійнішою дорогою й що ніщо не стане на перешкоді двох залюблених молодих людей. Та арештування Франка в червні 1877 р. засуд і тюрма були сею нагальною бурею, що перед часом позривала овочі в багато загородженім саді. Пішли по Галичині труси, які не минули й дому Рошкевичів. Коли туди дійшла вістка, що Франка арештовано, настало там пригнобленне й велика жура. Рошкевич був обурений на Франка й ще більше на Драгоманова, що йому приписував зведенне юнаків на манівці, між ними й Франка. Окремий перестрах по Галичині викликали труси, що були тоді тут невидальщиною. Трус (ревізію) уважано чимось страшним, компромітуючим. На щастє в Рошкевичів трус випав щасливо: його перевів слідчий суддя з Долини дуже обережно й оглядно. Він дав знати польському ксьондзови з Велдіжи, щоб повідомив Рошкевича. Ксьондз негайно приїхав до Рошкевича, упередив його та сказав, що на свідка приїде сам, а на другого візьме свого органістого. Війтом був неписьменний Бойко, що дивився на комедію і не розумів нічого. Листи Франка та якісь брошури дала Ольга переховати в пасіці. Приїхали ревізори, повідсували шуфляди, пішли на стрих не нашли нічого, попідвечіркували й поїхали назад. Пізніше висловився долинський суддя з великими похвалами та здивуванням, які то гарні наукові твори бачив він у Рошкевичівни. Очевидно, се були книги Франка, які він привозив Ользі до читання.

Арештований 12 червня 1877 р. Франко пересидів довго в слідчім суді. Розправа відбулася щойно 14–21 січня 1878 р. Хоча йому нічого не доказано, засуджено його на шість тижнів і на волю вийшов він щойно 5 марта 1878 р. Як вийшов з тюрми, продовжив листування з Ольгою. Кореспонденція відбувалася ріжними дорогами. Не завсігди приходили листи поштою, не всі листи діставалися до рук Ольги, бо деякі конфіскував її батько, а перепускав тільки такі, які уважав можливими. Наслідком

неточного доходження листів, виходили непорозуміння. Уживав Франко й окремого оригінального способу листування. Часом присилали Олеськів або Полянський книжки, очевидно від Франка, а в тих книжках було предовгі листи Франка до Ольги, уложені тим способом, що від початку до кінця пересланої книжки були позначені пунктами поодинокі букви, й треба було втратити багато часу, щоб їх зібрати в цілість і перенести на папір, а тоді виходив текст листу. Часом почтою прийшов лист у більшому форматі, а в нім тільки кілька слів. Треба було щойно приготувати спалений папір зо смальцем, потерти по чистім папері й тоді на здивування невтаємничених виходив довгий лист, густо записаний рукою Франка. Іншим разом потирався лист соком із цитрини або соком із цибулі, але тоді треба було пригріти попереду лист над огнем.

В першій своїй листі до Ольги після виходу з тюрми писав Франко, що обставини поставили його в фальшиве й неприємне положення супротив Ольги та її рідні. Побоювався, чи брат Ольги Ярослав не наплів їй, що він не вірний і забув про неї, що міг наклонювати її забути про нього або щось подібне. Дійсно Франко, говорячи з ним, “грав ролю чоловіка охолодженого, зденерованого, рівнодушного”, бо Славко покермував розмовою так, що таке поступованне видавалося Франкови самотньо розумним. Славко говорив Франкови про страшну гризоту, яку справили Рошкевичам газетярські сплетні про соціалістичний процес. Франко не розумів, чому Рошкевичі згризлися, почувши, що його засуджено, хоча того можна було сподіватися. Декрет прийняв Франко не з власної волі, а примушений, бо не хотіли випустити його на волю в часі рекурсу, – “а сидіти, – 6–8 місяців на рекурсі, – писав Франко, – признайте самі, не всякому хочеся, особливо коли йде о 6 неділь декрету”.

Далі писав Франко, що він розговорився, хоча його лист мав бути найкоротшим із усіх, мав складатися з трьох слів: “що гадаєте робити? Ви взагалі відзначувалися практичним розумом, – писав Франко до Ольги, – не беріть се за ніякий сатиричний притинок, не до того тепер пора. Дякую прошу вас о раду, впрочім сього питання і не розрішити нікому крім вас, бо о вас оно ходит, а не о кого. Я не входжу в рахунок. Одна тільки замітка: ви, чуємо, говорили, щоб я приїхав до вас, скоро вийду на волю. Або се була брехня, або ви говорили на серію. Ваш отець заховався так зглядом мене в процесі, що требаб не мати і іскорки людської чести, аби явитись в его дім, не згадую о тім, що коли я просив о вашу руку, прирік мені помагати в кождім разі, не грішми, а добрим словом і протекцією. Я ніякої помочи від них не потребував, а як нераз і заратували мене грішми, то часто віддававем їх Славкови, а прочу часть уважаю за зятягнений довг, котрий сплачу при першій спосібности, щоб не казали ще, що Українець, соціаліст приходив до їх дому жебрати”. Ураза, яку зробили Рошкевичеві польські газети, не давала йому права шкодити Франкови, ганьбити його через третю особу, в присутности судді називати його “варіятом, лінюхом і безчесним чоловіком”, там, де кожне слово сказане про нього мало вагу та вплив на поліпшення або погіршення й так незавидної його долі. Наслідком того Франко уважав свої зносини з батьками Ольги за зірвані й не міг їхати до Лолина, бо “правдивих приятелів в біді пізнавай, а хто з приятеля перекинувся в ворога, тот, значить, і вперед не був приятельом, і не буде”.

Після того перейшов Франко до головного питання: “Що нам робити” й відповідав: “пишу так для означення, то нашу приязнь уважаю зовсім такою, яка була перед розстанем нашим. Сли з вашої сторони дещо змінилося, то напишіт щиро і отверто длятого, що наш роман мусит іти не тою, що доси, дорогою і не може далі ограничатися письмами і зітханями, пора подумати о житю. Думайте і пишіт! У мене є також плян, правда, смілий і не легкий, длятого хочу на сам перед почути, що ви гадасте”.

На лист діждався Франко відповіді й зараз відписав, що Ольга не так зрозуміла те, що він писав про практичний розум і вияснила собі в значінню матеріалістичного, себто користолюбного. Відчував, як прикро мусіло бути чути їй се по трьох літах знайомости. “Я суджу по собі, – писав далі Франко, – бо прочитавши таку вашу думку, я чувся дуже вражений, я зовсім не хотів уколоти вас, а просто ссилався на звичайне по більшій части женщины практичне жите, котре хватас за найблизшим, значит, за найпевніним, і дійсно я не ошибся, полагаючи на вас таку надію. Хоть, розумівся, обставини так нас стіснили, що не богато доріг нам остало. “Щоб можна було заглянути в будущину, малював свою теперішність, житте разом із Михайлом Павликом і працю над видавництвом журналу “Громадський Друг”. Про свій плян обіцяв поговорити устно.

Дня 2 квітня 1878 р. писав Франко лист до Мих. Рошкевича. Писав, що не думас його перепрошувати, бо не має за що, ані усправедливлюватися, бо не завинив нічого ні супроти нього, ні супроти нікого. Зазначував, як прикро було для нього, що люде, котрі звалися його приятелями, не зрозуміли його в нещастю, що більше, навіть шкодили йому, очорнюючи його честь перед людьми й перед судьями. Опісля переходив до справи, яка веліла йому звернутися листовно до Рошкевича, й писав таке: “Я вашій донці дав слово – подружитися і жити з нею, коли буду міг мати як-таке удержане. Думаю, що на панське жите, на міліони ані ви ані она не числили, а з другого боку помимо того, що сталося, я можу мати надію на вдержане, а може навіть іменно для того, що сталося. Значит, – питанне до вас: ци ви вважаєте наш звязок за перерваний, ци ні? Я не завдавав би вам сего питання, в котрім більше має рішати ваша дочка, як ви, коли бим не думав собі, що ви моглиб знов на мене кидати ганьбу: що, от, збаламутив дівчину тай покинув. Може бути, – вас буде ще стримувати то, що я ніби “політично скомпромітований”, – однакож смію вас упевнити, що се неправда, – доказом того може бути й се, що мене на другий курс приймуть на університет. Отож після сего я ставлю ось таке питане до вас: Чи ви хочете, щоб я удержував дальше звязь з вашою донькою, чи ні? (Розумієся, друге питане, чи вона сего схоче, чи ні). Коли ви не будете мати нічо против того, то я напишу вам, які в мене шанси на найблизший час, і буду просив дозволити мені свобідно переписуватися з панною Ольгою”.

Чого бажав Рошкевич, можна дещо догадуватися зо слів Франкового листу до Ольги з 14 червня: “Ваша просьба – чим скорше випровадитися¹, піддатися всім “татковим услівіям”, старатися о докторат і т.д. свідчит вправді о вашім чутю, але оно мені видаєся трошка егоїстичне. Даруйте, що може за остро буду з вами говорити, але рука моя дрожит, – то, що маю вам сказати, мусит бути сказане, а чим борше, тим менче муки для нас обоїх. Випадки з сего року значно розчарували мя в моїх надіях, – як оно впрочім і

¹ Пригадую собі, що по виході з тюрми жив Франко разом із Павликом.

конечно мусіло бути. Я стрітив надію на становище і на певне утриманє. (Розумієся, для себе я не бажав ні одного ні другого, і длятого мені сего зовсім не жаль). В останнім побуті в Лолині достеріг я також і між нами деякі диссонанси, котрі ще ярче виступили в вашім останнім письмі. Мені тяжко се говорити. Але моя любов сама каже мені бути з вами ширим. Я думаю, що ми не зовсім зійдемося характерами, і длятого ліпше нам розстатись завчасу, не причиняючи одно другому лишнього горя. Мені тяжко розписуватись широко, – желаю вам більше щастя на будуче, ніж его зазнали зо мною. Хотьби не все проче, так моє небезпечне і безвихідне становище не дозволяє ми брати на совість нужду і безвихідність другої людини.

Ольга відповіла гнівним листом. Щоб не доливати оливи до огню, Франко відписав на адресу Славка, тим більше, що від нього й Ольги дістав листи рівночасно. Стверджуючи, що лист Ольги гнівний, писав Франко до Славка: “але, признаюсь, лагіднійший, ніж я надіявсь. Що діяти! Она має рехт, зовсім рехт, – і я не буду й одним словом відповідати, толковатися, уневинятися перед нею! Не в тім біда, що она має рехт, а в тім, що й моє поступованє, в ґрунті річи не так, як я замаскував го листом, також справедливе. Я, може бути, незручно замаскував себе в останнім письмі, не вмів належно зложити кількох фраз, – ну, зовсім проста річ, – не в такім я й настрою був тоді! А чому я маскувався? Чому не говорив правди? Суди сам. Ти знаєш, що як християне хоть що-то любляться, то у них жиє фатальна склонність серед найгіршого положеня все ще робити собі надію, і думати, що ось-ось лихо мине, добро буде. Ти знаєш, що я се говорю не тільки про Ольгу але і про себе самого. Адже ти чув нераз моє фантазованє, знаєш, як хотів уладити жите і т. д. Тимчасом діло не пішло туди, – надія одна за другою пропадала, відкриваючи за собою тільки чорний, поганий горизонт, униженє, нужду, гризоту. А при тім всім мене гризла не тільки моя власна доля, кілько доля Ольги, я цілими ночами не спав, тай ще перед другими мусів сміятися, дартувати, щоб не показати своєї слабости. І ось мені прийшла в голову думка – для діла великого, святого діла, котрому я посвятив своє жите, – відречися тої слабости, розірвати останню нитку, “що вязала мя з давним житем”. Як розірвати? Подумавши, сам признаєш, що вибраний мною спосіб був єдиний, – впрочім недавний час, коли й сам ти радив мені щось подібного показати наглу зміну, неконсеквенцію, несправедливі закиди, – словом показати себе самого малодушним, несправедливим, мізеракком. Я зробив сєсю штуку, і ти признаєш, що з мого становища я не міг инакше зробити. Бо й до чогож впрочім довше вязатися? Становища ніякого я не получу, жита ні собі, ні їй не забезпечу, родичам гризоти ще більшої нароблю, а колиб вконець і прийшло полученє наше до skutku, то боротьба за кавалок хліба, серед загальних противностей швидко охолодит любов і надломит сили”. Зразу хотів писати й до Ольги, але відрадився, – по якого чорта усправедливляти брехню брехнею, розпутувати путанину ще більшим путанєм. “Щож, – раз пришлось пропадати нам в тій путатнині, так пропадаймож”. Гіркий висновок насувався Франкови: “Як кожда любов мусит у чоловіка коштувати тільки кусників серця, тільки лиха та грижі, то й пек-за-пек тій любові, – нехай ї ніхто на світі не знає!”

Хвилеве положення було таке, що дотеперішні залюблені обіцювали зостатися собі приятелями. Хоча Франко писав до Славка, що не добре булоб показувати лист

Ользі, бо се тільки пошкодить, продовжуючи гризоту, Славко без сумніву показав лист сестрі й роман почав із новою силою продовжуватися. Сю нову силу можна вчитати з ранкового листу з 30 липня 1878 до Ольги. Тут він писав: “Ти певно дивуєшся, чому не відписую на твоє послідне письмо, таке сердечне й горяче, – ти може навіть знов зачинаєш гніватися, – певно думаєш, що я й справді забув тебе. Мені бачиться, що крім наших, звісних тобі причин (родичі і т. д.) по части навіть того твоє горяче і сердечне письмо, якого я ще ніколи не получав від тебе, стало почасти причиною моєї мовчанки. Ти ще дужше здивуєшся, чуючи то, – а однак причина ту зовсім проста. Прочитавши твої слова, з котрих кожде ласкало і упоювало мене втіхою, – побачивши всю силу твого чувства помимо всяких противностей навіть помимо того не зовсім гідного і розумного крику, який я зробив у пориві смутку та сумніву, побачивши твою тверду надію на майбутнє, я став немов осуджений. І дійсно, чим заслужив я на таке признанє і чим я можу єго відплатити? Чим зможу піддержати твою надію, твою силу, коли в мене самого їх аж надто мало? Яким способом я зможу розпутати всі тоті погані пута, котрими ми обоє скручені і котрі спинюють нас від спільного щасливого життя? Ти не знаєш, як ті питання мене мучат, – але найясніше вони стали передомною по перечитанню твого листу, за котрий я тобі дуже а дуже вдячний. І замість сісти відповідати тобі я пішов, сам не знаючи куди, – гет у поле. Кілька днів я роздумував над нашою долею і завзявся написати тобі аж тогди, як буду міг донести тобі якусь хорошу вістку, щось такого, що бодай на крок зближує нас до нашого щастя. Але годі було дождатися. Я й не писав нічого, – аж тепер, не можучи встояти против покуси користаня з доброї нагоди. Не гнівайся, кохана, за того спізнєне. Воно прикро й мені самому і може свідчити навіть о моїй холодности до тебе, але я знаю, що плохого нічо ти о мні не подумаєш, знаю, що противности і неприємности зміцнили тільки твою щирість до мене, – а до кождоразового обьясненя між нами більше нічого її не треба окрім щирости та довірливости. Признаюся тобі, що послідними часами стараюсь насилу як найменше думати о тобі тому, що ті думки наводять мя не на сумніви о твоїй любові, а на сумніви о нашій майбутній життю”.

Повідомляючи, що з горячковою нетерпеливістю кидався до всілякої роботи, щоб де небудь найти якусь опору, писав Франко до Ольги: “Ти пишеш мені: “Пощо нам гризтися та турбувати одно одного? Хиба ми не можем любитися й так? Любимся, поки молоді, поки кров горяча!” Ох, як би я хотів, щоб се була правда, щоби можна було вік звікувати здалека одно від другого і весь вік вірно любитися плятонічною любовю! Хто єго знає може се й правда, – може другі можут так жити, – я тільки о собі знаю, що не можу. Плятонічна любов швидко навкучиться, іменно тому, що недостає їй того, чого іменно конче вимагає розумна, правдива любов, – зміни, яку приносить практичне жите, спільна боротьба за свої переконання, за своє істнованє! Такого життя ураз із коханою особою я бажаю, бо воно одно зможе розвити любов правдиву, зможе плятонічну любов зробити зовсім реальною, сильною, зробити елементом життя, таким конечним, як хліб або воздух. Я знаю, кохана Ольздо, що й ти не менше мене бажаш такої любови і такого життя і се ще душе мучит мене. Ох, сила никне, чар молодости гасне, горяча кров стигне поволи серед вічного, безплідного бажаня, – найкращі літа минають, літа, коли

чоловік способен найживіше чути і любити! Та конечність тверда мов скеля. Нічого не допоможе крик, сум, бажане й надія. Їх треба давити в собі, глушити, – глушити доти, бачу, – доки на заглухне і не замре в серці живий рух, всяке радісне, ясне, гаряче чує!”

Як глибоко був тоді перейнятий Франко думками про Ольгу, вказує те, що за кілька днів, 4 серпня о 9 годині вечера він відчув непоборну потребу розписатися довгим листом до Ольги: “Я знов пишу до тебе, кохана, - пишу не з просьбою, не з жаданем ніяким, не з жалобами на долю – пек їм, тим жалобам, – пишу просто з потреби висповідатися, виляти все, що набралось у мене в душі, поділитися всім з другою, щирою людиною. Не знаю, що такого сталося зо мною. Потреба – чути близьким комусь, знати, що хтось щирою думкою бере уділ у всім, що чоловік робит, – потреба взаїмного, живого, ненастанного обміну гадок і чутя – така сильна в мене послідними часами, що я не можу здержатися, щоб не написати до тебе хотьби отсего письма. На мене чимраз то частійше находят хвилі тяжкої задуми, і я мимоволі відновлюю раз по разу в своїй памяти твій любий образ. Бажане – побачити тебе у мене чимраз сильніше хоть обставини спиняют мя насилу. Такі хвилі я переживав хиба в тюрмі, коли безкончено довгими зимовими ночами я лежав на сіннику в темній казни і старався живо викликати перед своїми очима тебе – всю, якою бачив я тебе в найкращі, найщасливіші хвилі нашої любови. Чи вернутя коли тоті хвилі, – ні, чи прийдут коли подібні хвилі?...

...Ох, хвилі щастя такі рідкі в кождім життю, а особливо в моїм. Я всіх їх зможу на пальцях почислити. І се значитья, – чоловік жив, був молодий, любив, - любив усім жаром молоді, першої любови... І се значитья – найвище щасте, найвища поезія життя осягнені, – більшого, кращого, і нічого не надіятись!.. Я нераз мав би охоту прокляти все те жите і всю его поезію вкупі з его поганою прозою – коли бим не знав, що тисячам-тисячам те жите дає тільки саму прозу і сто раз поганьшу від моєї, – коли бим не знав, що ти мене хоть трошка ще любиш – хиба не правда? – і що ти готова ділити зо мною не тільки поезію, але й прозу житя?”

Пояснюючи патетичний тон початку сього довжелезного листу, питав Франко, чи правдивий біль і жаль не може нераз маскуватися патетичною мовою. Далі писав про те, як віддавна принаджує його думка втратити розум. “то мусит бути хорошо, – писав Франко, коли в голові всьо перемішаєся, понятя, чутя, ідеї, бажаня, – всьо, – одно переплітаєся з другим, товпиться без ладу, давит мозок, але так ніби скобоче, а чоловік не має памяти про давне, минуле горе і щасте, лиш дивиться перед себе, на той вічний, пестрий вид обломків з его власного розуму! То мусит бути приємно – такий калейдоскоп! Припустім, що замість усего окружаючого, мертвого, тихого світа мені прийшлося би бачити такий огнистий, вічно змінний кадейдоскоп. Ах, то би була розкіш! Я би в тій хвилі міг бачити твоє лице – всміхнене так, як тогди, коли ти мене перший раз поцілювала, – або покрите румянцем гніву так, як тогди, коли я тебе перший раз поцілював. Я ще тогди, бачитя, був профан в любви, оглашений, нечистий”. Як що Ольга вміє молитися до Бога, нехай молитяся, щоб се наступило швидко, а тоді чей уступить проклятий біль із його грудей.

Жалуючися, що тиждень не робив нічого, ждучи листу від Ольги, писав Франко: “На мене находят такі хвилі, коли я рад би затерти в своїй голові всяку память о тобі,

коли я лютий, пригадуючи собі кожде твоє слово, кожний жест, усміх, жарт, – ти не знаєш, який я буваю лютий. Тільки одно, з чим я не можу справитись, – одна хвиля, котрої не можу з пам'яті витерти, не можу доразу осміяти, спровокувати, – се та хвиля, коли я в приступі злого гумору не відповідав на твоє питане: Чи ти мене не любиш, – тямши, сему вже рік минув, – а ти зразу всміхнулася, а відтак заллялася сльозами. Пощо на світі ти тоді плакала? Як би не ті сльози, знаєш, я би був доси тебе вигідно забув! Ті нещасні сльози, – вони мене й доси печуть! Ех, ви, жінки, жінки! Ані ваші ласки, ані ваша краса, ані ваша доброта не так небезпечні, як ваші сльози! І пощо було тоді плакати? Чи зачавши сміхом, не могла ти й сміхом докінчити, розреготатися на голос?.. А се булоб було хорошо! Я би був доси забув тебе і забився в книжки мов хробак та не гадав о будучім. “Буде, що буде! Згину з голоду, то сам, – що кому до того! Я свободний!” А тепер ні. Нещасливі сльози мене звязали. Я шарпаюся то сюд то туд і, розумієся, – собіж на страту, а не на зиск. Ти розгнівана на мене. Се факт певний. Впрочім скрита нота гніву звучала вже в твоїм горячій, любовнім листі. Я чув її добре. Се був також сміх крізь сльози”. Просив не гніватися і просити тільки Бога, щоб він швидко зовсім утратив розум і щоб огненний келейдоскоп закрутився перед ним, і розпуці кликав: “Щастє непамяти! Щастє забутя, – коли вас діждатися?...”

“Ти знаєш те зіле, – писав далі Франко, – воно росте всюди по луках, з котрого корінь розварений і зажитий мірно, – поволи-поволи убиває чоловіка, нищить его мускули, висушує го, як шкіпу, розстроює нерви, відбирає ясність очом, притуплює мислене і вконець зовсім убиває чоловіка? Ти знаєш того зіле? Оно є в мене, – відвар з него зілляний у фляшочку, стоїть у шуфляді, – дорога зовсім близька, тільки ті прокляті сльози лежать попереk дороги! А все таки якось безпечніше жити, маючи близь себе такого спасителя! А фляшочка з жовтавим плином така сумирна, спокійна, – зовсім не страшна!”

“Правда, – я починаю діставати гумор! Читаючи повищий уступ, ти знов засмієся. Ах, твій чаруючий усміх, – чи вчуя я его ще коли? Знаєш, – сидючи в тюрмі, я нераз серед глухої нічної тишини чув той сміх зовсім виразно!... Хто знає, посиджу до півночі, – Павлик давно спит, – місто втихне; може також і нині почую той сміх. Бо щож, – довше чень він не буде летіти з ганку перед вашою хатою аж сюда! А почути – я почую, не бійся, – ухо ще в мене острє, а пізнати – твій сміх пізнаю!”

Далі питав Франко, чи не завважила Ольга, як він у хвилинах, коли любов або инше яке чуттє опановує його найсильніше, справляє біль наймильшій особі. На доказ наводив приклади зо смерти матери й Марусі Франківни та запримічував: “Житє, житє! Пощо є тобі такі факти? І чому важкі, болізнні споминки довше тривають від щасливих?... Але пощо я тобі пишу? – питав Франко Ольги. Тиж гніваєшся на мене, не відпишеш мені – а я не можу перелетіти, щоб побачитися з тобою? Видиш, я, котрий не плакав коло вмираючої матери, тепер готов заплакати, сам не знаючи, чого і чому, – готов заплакати, коли думаю о тобі!” Радив, щоб сестра Ольги – Михайлина, коли залюбиться в кім, “не поступала так, як ми. Аджеж ми любилися майже два роки, а ходили побіч себе, мов чужі, а кілько я натерпівся – проклинаю ті хвилі, котрі мали бути найкращими в моїм життю, – вони підгризли моє серце, знищили найкращі чуття. Ми тоді аж зблизилися, коли огонь почав погасати. Се наслідки політики!”

Діждавшись відповіді від Ольги, Франко знову відписав їй 14 серпня вечірною порою, коли, як признавався тут, находив на нього “звичайно якийсь сум, якась туга, – одним словом – погань, романтизм”. Наслідком виїзду Павлика до Коломиї Франко лишився сам – самісінький, виглядав через вікно на вулицю, слухав звуків фортепяну, що неслися з сусіднього насупротив дому та пригадав собі Ольгу й ті любі хвилини, коли вони “бувало сиділи в четвертім покою, мало говорили, а помімо того чулися щасливими, – правда? дуже щасливими”. Франко починав робитися розлізлим, як у попереднім листі, але пригадав собі, що треба писати до неї й працювати над одною критикою, тому відійшов від вікна й засвітив світло, яке проганяє всякі розлізлі думки. “Твій лист я получив, – писав далі Франко, – і признаю ти ся, – мені задрожали руки, коли побачив твоє письмо. Я довго ждав того письма і думав, що ти на мене на смерть загнувалася та хочеш мені гуртом відплатити за всі “необразности”, до яких нераз пре мене глупа, горяча голова. Ну, але я не вірив сам на серію в то, щоби ти могла так затіватися на мене, але твій лист переконав мене, що о тобі плохो думати гріх”. Писав, що покутує тепер, бо не навчився говорити компліменти жінкам. До того Франко був тої думки, що ніщо так не деморалізує чоловіка, як похвала його краси, а саме похвала такої річі, котрої він не набув працею, ні знанням, ні нічим. У довгім листі Франка був і відступ про уступ із сльозами в попереднім листі. Франко писав про се до Ольги: “Але що як що, – уступ о сльозах ти віддай не порозуміла. Закидаєш мені, що я ніби жалуюся на ті сльози, що вони мене вьжуть. Воно так, – але цілий тон листу, уданий, патетичний, говорить, що я іменно вдячний тобі за ті сльози, що се одна з найкращих памяток нашої любови, що ті сльози привязали мене – до життя і до тебе! А ти ще жалуєшся, говориш, що “я не хотіла і не хочу тебе вьзати!” А се по якому? Хибаж ми не звязані, хиба не залежимо одно від другого, – хиба як що лучиться одному – і друге те терпит? Любов жеж не дурно назвали путами! Ніщо того й відпиратися, – тільки треба о то дбати, щоб ті пута не стали твердими сирівцевими шнурами, що проїдають тіло, а тільки приємним, хоть і сильним вузлом, що вьже двоє людей, щоб вкупі надати їм більше сили до спільної праці”.

Відчуваючи потребу закінчити лист з огляду на пізню пору, питав Франко: “І чи би то скінчити? Хтів би я вивісти тобі короткими поетичними словами свою любов, свою тугу за тобою, свої бажання, – все, чим серце повне та щож, коли се такі річі, на котрі ще слів не повинаходжено, котрі говоряться очима до очей, грудю до груди, але не словами! А швидко прийде час і на таку розмову”.

Останні слова про швидке побаченне стоять у звязку з бажанням Ольги, щоб Франко 28 серпня виїхав увечері зо Львова, а на другий день рано вирушив через ліси – гори “до обіцяної країни”. “Хорошо, – писав Франко з приводу того. Як би в середу не мож про слоту, то я буду ждав два-три дни в Долині. Тільки, що до місця звиданя замічу тільки, що ліпше би було на грабівській дорозі межі лісами, бо мені через Грабів з Долини ліпше йти”.

Про одно з таких побачень згадала сестра Ольги ось що. Десь так на весні того року, коли Франко вийшов на волю, сказала сестра до неї, що писав Франко, що він приїде до Долини, а звідти прийде верхами до ліса близенько за селом, щоб вони обидві

вийшли до ліса й там побачуться з Франком. Щоб Франко знав котрими стежками йшли дівчата, веліла Ольга сестрі вязати по смерічках червону волічку. Ходили дівчата, але з Франком не зустрінулися. Повернули до дому. Проти них вийшла перестрашена мати й повідомила, що Франко прийшов може перед годиною. Батька не було тоді дома. Ольга довгий час розмовляла з Франком. Мати й сестра боялися, що то буде, як над'їде батько. Надійшла ся хвилина. Жінка упередила чоловіка. Рошкевич був страшно обурений, багато й довго говорив із ним, але рішуче жадав того, щоб він закинув усякі заміри й вимовив собі, щоб Франко більше не являвся в його домі. Після того настали тяжкі часи для Ольги, що болюче відчула гнів батька.

Очевидно се було кілька місяців перед побаченням з кінця серпня (кілька днів перед 28 серпня). Правдоподібно до тої самої зустрічі, про яку умовлявся Франко в листі, відноситься інша згадка Ольжиної сестри, про зустріч Франка з Ольгою в літі. Михайлину повідомлено про приїзд Франка день передтим, коли мав приїхати Франко. Рано він був уже на вмовленім місці. Ольга, брат і його товариш Олесків пішли до нього рано. Уже передтим Славко заніс йому каву й булки, а потім вернувся з вісткою, що Франко є на вмовленім місці. Справа прохарчування лежала в руках сестри Михайлини. Вона раненько приготувала обід так, щоб мати про се не знала, насмажила курчат і приготувала те, про що знала, що Франко любить. По обіді пішли разом усі в чвірку. Був клопіт із маленьким братом, що наперся також конче йти з ними. Якось удалося вмовити в нього, щоб пішов із батьком на противну гору, куди батько йшов до робітників до сіна. Як молоде товариство було на горі, Рошкевич бачив його, але не прочував, що там за горою є Франко. Франко показався веселим, жартував і зо смаком їв. Питався, чому не взяли сестри малого брата, що його дуже любив, довідався про причину, а саме, щоб дитина перед батьком не виговорилася, що бачила його. Разом пробуло товариство близько до заходу сонця. Тоді попрощалися, Франко пішов своєю дорогою, а інші вернули до дому.

Приїхавши з прогульки, Франко написав у Львові “дня – Бог знає котрого, а властиво в ночі о 4 годині” довгий лист із описом подорожі, яку відбув таким робом, щоб його по дорозі не пізнали, й запевнив Ольгу, що після зустрічі, його любов удесятеро зміцнилася й що в нього прибули свіжі сили до дальшої праці.

Найблизший лист Франка має дату 20 вересня. Се найдовший із усіх листів Франка до Ольги Рошкевичівни. Він був відповіддю на її лист, який привіз Славко до Львова. Щоб нагородити їй довге вижиданне, оповідав широко про своє життя й загально про все, що могло цікавити Ольгу. “Правда, – признавався він, – так дуже нового нічого не можу тобі сказати, бо щож можуть бути за новини в такому життю, як моє, де день до дня подібний плине незначно, а швидко серед праці, читання, біганини. Внішні обставини, значить, остаються більше-менше незмінні, а змінюватися може тільки другий елемент – думки, пляни, погляди”. Згадка про се давала Франкови нагоду ось як схарактеризувати зміст своїх листів до Ольги: “Власне приходит мені на думку, що мої листи до тебе, як би їх звів до купи і прочитав одним тягом, представили би дуже чудацьку цілість. З одного боку нудна однотайність фактів і обставин, а з другого аж надто велика змінчивість плянів, намірів, предпринять, котрим, бачится, завчасу судилося остатися

мертвородженими дітьми фантазії, а не переходити в тіло і кров”. Він був свідомий, що такий вияв його темпераменту не подобався їй, що вона не раз ніжно іронізувала при згадках про подібні пляни, але з того він не робив їй докору, бо бачив, що його пляни й думки дійсно не мали реальної підстави. Але рівночасно він розумів, що те все було впливом його сидячого спекулятивного життя. З другого боку змінчиві й непостійні пляни були для Франка свідоцтвом, що він ще не цілком утратив надію на майбутнє, що ще може оглядатися, розважувати.

Після того переходив Франко до широкого викладу суті своїх переконань, головної пружини своєї “теперішньої і майбутньої діяльності”. Він не раз чув від Ольги слова: “Покинь ту роботу, віддайся мені, старайся наперед злучитися зо мною, а тоді вже побачимо, що далі робити”. Такі слова спричинили багато важкої боротьби Франкови й були причиною неодного різкого диссонансу в його листах до неї. Думка, що він мав би для неї покинути своє переконання, видавалася йому дикою, негідною її й бували в тюрмі хвилини, що він насилу відганяв її образ від себе. Тепер він побачив, що ті слова Ольги могли бути не впливом егоїстичної любови, яка крім свого щастя не хоче нічого бачити ні знати, а впливом завеликої старанности про його власне добро. “Але тим сміліше можу тепер сказати, – заявляв Франко, – що як колись ми будемо жити разом (а вірю твердо, що ми **будемо жити разом**), а ти приміром знов почнеш вязати моє переконання і здержувати мене від зроблення того, що ми велити робити совість, то я перестану тебе любити, покину тебе, не питаючи на жадні побічні згляди”. Тому тим потрібнішим уважав прояснити обопільно свої переконання бодай у найзагальніших рисах у всіх головних питаннях.

Говорячи про подружжя, підкреслював Франко потребу, “щоб обоє ті люде, що лучатся з собою, були оскільки мож належито розвинені, щоби їх темпераменти були згідні і любов наскільки сильна, щоб не щезала за першим ліпшим прозаїчним щоденним випадком: треба любови здорової, органічної, котра, не ідеалізуючи любимий предмет, не строячи го в небувалі прикраси, розпадаєся при першій дотикі дійсного життя. Любов правдива, може повстати у чоловіка здорово і нормально розвиненого, – вона спокійна, чиста, похожа більше на щиріу приязнь, на почуте своєї рівности і солідарности з коханим предметом, і така любов спосібна перетривати всякі нещастя, – бо вона одно з любячих робит для другого кінечним, природним: складником життя, як воздух, хліб, і книжку, працю. Се булоб одно. А друге, що потрібно – се високої, гуманної і чесної цілі, за котруб того подружжя боролося спільною силою весь вік; тога боротьба одна може вічно піддержувати їх любов, бо любячи свою спільну цілі, мимоволі любится і цінится кожного, хто йде до тої самої цілі”. Третя умова “щасливого подружжя при теперішніх обставинах – се обопільна свобода діланя: одно не повинно вязати другого, повинно бути зрозуміле на всякі похибки другого, від котрих не свободний ніодин чоловік – загалом повинні поступати приязно і тактовно”.

Розписавшись широко про свої погляди боявся Франко, що занудить Ольгу своїм листом, викидав собі, чому не вміє писати таких ніжних, теплих, сердечних листів, як вона, чому йому не йдуть такі слова та звороти під перо. “Не раз думаю, – писав він, – що ти готова з того вносити, що я холодний, що не люблю тебе або перестаю

любити, і тота думка мучит мене гірше. Але ні, – правда? – моя кохана Олю, – ти так не думаєш! Ти знаєш, що я тебе люблю так само щиро і горячо, як ти мене, ти знаєш, що чуте моє, чим горячійше і глибоше, тим менше може переливатися в слова, ти знаєш, що найщирійше цілуєся мовчачи”.

В найблизшій листі питав Франко Ольгу, чому вона гризеться чим небудь і зараз плаче. Повірила чужим словам, що Франко забуває про неї, а тоді, коли він писав про се сам, не хотіла вірити. Зіритувало її те, що згадав їй Славко. “Славко, – писав Франко, – бачиться, споминав тобі о нашій розмові про плятонічну любов, котру я вважав, як се ти сама знаєш, неприродною, і недовговічною. При тій спосібности я сказав, що дивно ми, коли ти пишеш, що ти вдоволилася жити весь вік осібно від мене, знаючи тільки то, що я тебе люблю. Я сказав, що се неможлива річ і що сам ніколиб сим не вдоволився. Чиж в тім було що злого, щось такого, що могло тобі дати повід до гризоти? Серденько дороге, вір же й ти мені і моїй любові так, як я тобі вірю! Яж, як сама знаєш, люблю тебе першу в житю, пізнаючи і любячи тебе, я пізнав жінчину перший раз. Ти знаєш, що відколим тебе побачив, аж до тепер – любов до тебе була моєю провідною зіздуою, що вона стала для мене чимось так природним, так конечним і сильним, як само жите, як друга натура. Може бути, що длятого я так мало, так некладно говорю о своїй любові! Не гризися, любочко, я остану тобі вірний, як доси, а нікотра жінчина не зможе витиснути тебе з могого серця! Я надіюся, що не довго вже прийдеся нам терпіти розлуку, що швидше чи пізнійше ми злучимся, що будем жити хотьби із дня на день, але раз-ураз працюючи, борючись і тим самим усе більше любячись”.

В осени 1878 р. поїхали обидві Рощкевичівни до Іваніківки коло Станиславова, де їх вуйко Іван Руденський був парохом. Вибралися на празник на св. Михайла, а перебули там майже цілу зиму. Туди вже міг писати Франко цілком свобідно, без ніяких перешкод. Тому й зрозуміла радість Франка вже в першій листі до Ольги з часу її побуту в Іваніківці. “Дужем рад, – писав він, що можу вже раз написати до тебе, як Бог приказав, і не потребую мучитися з проклятою цитриною. Лист твій получив і надіюся, що тепер переписка наша піде дещо живіше, т. є. не то, що будем писати до себе довжезні листи, повні паперової та атраментової любові, але радше будемо могли при всякій нагоді лекше порозумітися. Ах, любочко, коб нам побачитися, пожити разом без жури бодай коротко, – та що кажу, без жури”, – нехайби і з журою і з лихом так, як тепер, щоб тільки разом, а відтак нехайби діялося, що би хотіло!” Повідомляв, що останніми днями був трохи хорий на горло, але тепер уже зовсім здоровий і відчуваю якусь жадобу праці. І саме в дальшій тексті листу Франко оповідав широко про свої зайняття.

Діждавшись листу від Ольги, писав Франко на св. Миколи: “Любко моя сердечна, дорога! Сам не знаю, що міні такого було, що так нетерпеливо, з такою тоскою і тугою ждав я твого письма. І ось діждався нарешті, і не одного. А двох нараз! Серденько моє, – як я врадувався, побачивши знов твоє миле письмо, прочитавши, – ні, почувши твої слова, твою бесіду, твої мисли! Яка ти добра, сердечна, щира! Я вчора цілісенький день ходив немов на крилах. Сам не знаю, що се, що моя любов тими часами так зросла, зміцніла, просвітліла. Майже що ночі бачу тебе у сні, бачу в тих коротких,

найщасливіших хвилях, коли ми були разом, коли ніхто вовком не дивився на нас і весь світ, бачилось, усміхався нашому щастю. І сесі то хвилі раз по разу відживають в моїх снах і додають мені сили і веселости”.

З того ж листу виходить, що Франко листувався з Ольгою, підписуючися також жіночим іменем: Мільця. В тім же листі Франко широко оповідав про свої письменницькі пляни та зайняття. У відповідь на се по словам Франка, Ольга зробила з нього “найбільшого руского писателя”. “Се міні гарно! – писав Франко 26 грудня 1878 р. Знаєш, – прочитавши вчора твій лист, я й справді розвеселився мов дитина! Ми, закохані, справді діти, і то діти в найкаршій (так міні здаєся) значіно того слова, хоть не в ідеальнім. Що небудь нас веселит і ще більше “щонебудь” смутит або розеднує між собою. Як то мило бути такою дитиною, – от як приміром я, вже років зо штири. Християнин то розцвітає, то увядає”. Всетаки в очах Франка Ольга дивилася серйознійше на справу, видалася йому дозрілійшою й розумнійшою.

На побоювання Ольги, чи ідеалом жінки не є для Франка письменниця, він писав ось що: “Люблю моя, – тиж не журися ані капинки. Ідеал мій є **жінчина** в повнім значіно слова, жінчина-чоловік, жінчина-мисляча, розумна, чесна і переконана, а таким ідеалом ти можеш бути, – впрочім до того ідеалу загального додати ще лишень жінчину любячу, горячу, сердечну, щирю, – і се весь мій ідеал, – а таким ідеалом ти, конечно, будеш”. Не ідеалізованне письменницького життя, але любов до неї, бажанне, щоб вона розвивалася й поступала наперед, ось що склонювало Франка намовляти Ольгу стати письменницею. Користаючи з того, що в своїй відповіді Ольга назвала Франка “пестієм”, питав він у найближшій листі з 2 січня 1879: “Я пестій? Хтож мене розпестив? Може, ви, ласкава пані? Чи не тогди ви мене розпестили, як я від осьмої кляси до другого року філософії вздыхав, мучився і кляв сам на себе, щоб сказати вам одно “ти”, почути ваше “люблю”, обняти, поцілувати вас? Чи то може ви розпестили мене за той тиждень, коли справді на серію забиралися мене пестити? Як ви гадаєте? Правда, добрі люде перервали вашу роботу і почали пестити мене на инчу нуту, “против волоса”. Або може ви розпестили мене в тих коротких хвилях, котрі ми ще відтак бачилися з собою? Як гадаєте? Ох, Олю, Олю! Житє моє зложено з паперу та всякої погані, – а й любов, той єдиний цвіт – також переважно папіровий!” З огляду на те, що Ольга підписалася його нареченою, писав Франко: “Серце моє, якось собі не можу пригадати, коли то були наші заручини. Коротку, бестія, память маю”.

Одержавши лист Ольги, був Франко дуже лютий на себе, що не вмів делікатно жартувати, що його жарт виходив грубим, незграбним і разив кожного. Дивувався, як Ольга, знаючи його натуру, могла полюбити його. “Але тьфу, – писав він у листі з 15 січня 1879 р., покину тоті погані думки, – і так з них мені радости ні тобі. Пощо нам мучитися всякими поганими рефлексіями тепер, коли наша любов ще горячо палає, поки ми ще молоді і маєм силу до боротьби з житєм? Прийде старість, то тоді й без нашої волі “Бабуня-Грижа” засяде коло нас, а тепер цур їй! Неправда, серце моє?”

В найближшій листі з 26 січня писав Франко, що “любов така, якою вона повинна бути у людей образованих і свобідних від усяких пересудів, повинна опиратися на стислій науковій аналізі власних характерів, цілей, змагань, се раз, і подруге на докладнім пізнаню

людської природи взагалі, на пізнанню тих прав натуральних, котрим підлягає людський дух і людське тіло. Тоді всяка зміна, котра незнаюючих людей поражає мов грім з ясного неба, а нераз навіть зводить їх з розуму, – для них буде ділом природним, конечним і справедливим, не відбере їм спокою, бо дозволит їм слідити причини в перших завязках і обрахувати наперед skutki. Такі тільки люде зможуть любитися сильно, спокійно, довго”.

В иншим листі признавався Франко, що він ставав сам не свій, коли не було від Ольги листу в той день, коли по його обрахунку повинен був лист надійти. “Ах, та ні, я знаю, що се таке! – писав він. Як чоловік сидит в душній тюрмі, то споминає, правда з жалем про чистий воздух, але поволи відвикне від него, – але коли на хвилину вийде на двір, дихне свіжим, ясным, здоровим воздухом, - а відтак его женут назад в тісну, погану клітку, – ах, тоді смерти хочеса. Так і ти, любя моя, стала тепер, коли можу частійше обмінюватися з тобою думками, – неначе чистий воздух для мене немов сонце ясне, з котрим чоловік не може розстатися. Ах, сонце моє, – в днях поганих, в днях смутку, розпуки, самоти, погани, – я відвик був від тебе, я думав, що зможу зовсім тебе забути, думав, що зможу вічно жити в тій погани, – а може думав і ще що інче, – та чорт побери і ті дни і ті мисли! Але тепер, коли твій образ знов віджив перед мою душею в цілій давній красі, коли твоя любов наново огрїла мене і отрясла з леду і всякої погані, – любцю моя, тепер я не можу подумати собі, чим я був без тебе, – не можу представити собі, на які би я зійшов дороги, як би прийшло розстатися з тобою на всїгди. Я тепер ажень пізнав, який неоцінений скарб для мене твоя –любов”.

В перших місяцях 1879 р. Ольга порозумїлася з Франком і вона поїхала в лютім до Львова з вучним братом, студентом права, сином пароха Руденського, що не противився тому. У Львові був брат матери Ольги урядником; до нього заїхала Ольга та в його домі бачилася з Франком, що прийшов туди з братом Ольги Ярославом. З листів виходить, що при повороті Ольги товаришив їй і Франко. Бодай в однім із листів він писав до неї ось що: “Передовсім мушу тобі сказати, що після цілої історії чуюся таким сильним, здоровим, вдоволеним, веселим охочим до роботи, що бачитися, тепер зможу переломати всякі трудности, які міні послїдніми часами насувалися”. Вражіння, які він винїс, були гарні, щасливі, чисті. Франко порівнював себе з купцем, що привіз із Індії повний корабель усяких дорогоцінних скарбів і тишиться ними, любується наперед їх красою, хоча ще немав часу розпакувати їх і придивитися кожному кусникови зосїбна.

Про їзду Ольги до Львова довідався її батько щойно пізнійше в літі й се ще більше збільшило його неохоту до Франка. Становище Ольги вдома ставало нестерпне. Тому й згодилася вона дати свою руку богословови Володимирови Озаркевичеві, синові священика й посла Івана Озаркевича. Володимир був у Лолині ще перед виїздом Рошкевичен до Іваниківки, пізнійше зявився в Іваниківці, а по повороті Ольги до Лолина частійше почав бувати в Рошкевичів. Франко зразу не важився дораджувати Ользі йти за Озаркевича, “бо сам чую – писав до Ольги – аж надто добре, що стративши тебе, стратив бим всяку опору в житю, всяку надїю і пропав бим як пес на ярмарку”. Почуваючи Ольжину “неохоту ро роздаваня кошів”, брався Франко запобігти сьому лиху тим способом, що напише до Озаркевича лист від себе й оповість відкрито й чисто, як стояло діло з Франком і Ольгою.

В часі, коли вже Рощкевич довідався про їзду доньки до Львова, й коли Ольга просила ради, що має відповісти Озаркевичеві, писав Франко дріжачою рукою: “Люблю тебе, тільки не так, як давнійше, а сто раз сильнійше, сто раз глибоше, щирійше, сердечнійше, відколи знаю, що й ти скомпромітована, як я, що й ти терпиш. Ти кажеш, що ми муштини судимо остро, – може бути, але я тепер нічо-нічо не хочу судити, я тепер себе і все кладу в твою руку, – роби, як знаєш, як думаєш. Рішайся і будь переконана, що я все буду тебе любити і вічно буду тобі вірний і потрафлю для твого добра так само терпіти, як ти для мого. Рахуючи, вважай мене не чоловіком з живим серцем, а єдиницею. Не вважай се за іронію. Я знаю, що в важнім разі я би потрапив так само не зважати на твоє серце і вважати тебе такоюж єдиницею і нічим більше. Вважай, що моя доля – вітер в поли і що хто знає, куди мене кине. Вважай, оскільки ріжниця меже долею моєю і Озаркевича і рішай”.

Так самотня опора, як писав в однім із дальших листів, опора, на якій він держався стільки літ самохіть усунулася перед Франком. Своє схвилювання наглою зміною свого роману переплатив він кількарразовим вибухом крові, на щастє не дуже сильним. В однім із листів, які писав далі, навіть пару літ по шлюбі Ольги, а які мали змістом усякі літературні інтереси, тішився Франко надією, що побачить її бодай здалека в осени, коли вона приїде до Львова разом із чоловіком на його посвяченнє. На Ольжине вінчаннє написав Франко такий вірш:

Нераз нагадаю ті дні,
Коли ми враз гуляли, –
І в самоті нераз они
Відрадою ми стали.

Немов листки два на воді,
Так ми в життю зійшлися,
Но серця наші молоді
Навіки враз зрослися.

За скоро розділила нас
Рука могуча долі,
Но нашої приязни весь час
Не ослабить ніколи.

Згадай же й ти часом мене!
Я згадаю тя тоже, -
А нині враз прийми моє
Сердечное: “Щастє Боже!”

Глибокою правдою дишуть слова сього вірша. Його правду стверджує Франків переклад Гайневого “Скону богів”, присвячений Ользі Озаркевичевій, стверджують і всі згадки про предмет своєї першої любові в пізнійшій літературній творчості, від повісти “На дні” почавши. Ні одній Українці не судилося пізнійше стати для Франка тим, чим була для нього Ольга Рощкевичівна [7].

**М.Ф. [МАРІЯ ДЕРКАЧ]
ОЛЬГА РОШКЕВИЧ¹**

*“Вона була невинна, як дитина
Пахуча, як розцвілий свіжо гай”*

І. Франко

Такою в спогаді Івана Франка ожила його перша любов до Ольги Рошкевич. Ольга з'явилася на дорозі його життя у першій його мандрівці в широкий світ. Відкрила джерело його пісень, що винесли його на верхи безсмертя, а сама, по короткім змаганню у сунулася в тінь домашнього огнища. На сім замків замкнула своє горе, а ключі закинула глибоко в провалля окружаючого її світа, щоб ніхто не дотикав її ран та не викликав примар її першої любови такої гарної, а нещасливої. Горе було таке велике, таке несподіване, що зморозило всі пориви душі. Воно не перетопилося в пісню як у Франка, воно гнало її з тиші розміряних хвиль самоти у метушню і гамір буденної праці, що впливала як опіум. Ольга Рошкевич померла 30 травня 1935 р. майже невідомою. Мало хто знає, що старенька вдова по о. Володимирі Озаркевичеві з Березова – це та Надежда, яка ще в 1876 році переклала оповідання шведської письменниці Марії Софії Шварц п.н. “Сімнадцять і двадцять перші уродини”, що вона ще в 1879 р. відважилася покласти свій дівочий підпис під переклад твору “неморального” Золя “L'Assomoir” – “Довбня”. І Марія Софія Шварц і Еміль Золя відкривали сторінку нижчих верств суспільности, таких далеких і чужих настроям галицьких попадянок.

Ольга Рошкевич саме була такою галицькою попадяною з діда прадіда. І Рошкевичі, і численно розгалужена родина її мами, Руденські – жили замкнені в своїм кружку. Молоді хлопці кінчали теологію, женилися з багачками дівчатами, закладали чужі гнізда і розводили далі подібне життя. Коли пнялися вище – відривалися від свого ґрунту й пропадали серед німецької чи польської культури. Молоді дівчата варили смачні страви, випікали вигадливі печива, нашивали цілі гори фаталашок, їздили по празниках, бавились і виходили заміж, змінюючи батьківську хату на таку саму хату чоловіка.

Життя Ольги Рошкевич виховзулось із вигідних рейок священничого життя. Однак не стало гарту промостити нових доріг. Зусиллям волі на вернула його назад на давні колії та воно покотилось розбите і порожне аж до самої могили. Цей ґрунт на яким жила, не виростив посестри Божени Немцовой. Ті, що її знали розказують, що була мовчазна, сумна і химерна. А вона була нещаслива.

Зачалося тоді, коли до Лолина, невеличкого села у долиньським повіті, прийшов на вакації інструктор її брата Ярослава – Іван Франко, ученик VII кл. гімн. “У чорнім, довгим сурдуті, в дзюбятих штанах, у чоботах із довгими холявами і м'яким чорним капелюсі з широкими крисами”. До такої поверховности бракувало йому ще й товариської оглади. Мабуть смішним видався він прекрасній, чорноокій Ользі, зате вона розпалила в ньому багаття першої любови. Він був мужицький син з Нагусевич, а вона аристократка з ніжними руками, з чужою німецькою огладою і навіть мовою. Франко, як Мартин Іден

¹ На основі: М. Возняк: Перша любов І. Франка, Календар Українського Народнього Союзу на рік 1927, Jersey City, Листи О. Рошкевич. до І. Франка. – Бібліотека НТШ. Архів І.Франка І.

у повісті Джека Лондона, старався підвестися до своєї “Рут”. І справді, сила його духа, перемогла всі зверхні форми і за короткий час ролі помінялись. З несміливого ученика став провідником її життя, її думок. Разом з нею пробивався у нетрях незрозумілих суспільних відносин, захоплювалися наукою, щоб “запевнити найвище щастя можливо найбільшій кількості людей” (Джон Стюарт Міль). Франко розбуджував її приспану жіночу гідність і гордість, заохочував до праці і творчості та чвив її бачити красу у творах великих письменників німецьких (Гете, Гайне) та російських (Тургенєв, Гоголь). Він познайомив її з творами українських письменників (Шевченко, Марко Вовчок) і перший заговорив до неї про любов рідним словом. “Німецька бесіда – то для мене модний фрак... но руска бесіда, – то для мене той любий домашній убір, в котрім всякий показується другому таким, яким єсть – в котрім і я Тебе найбільше люблю! Руска бесіда, то бесіда мого серця”. Ольга стала музою для перших його літературних проб, з думкою про неї почав він перекладати Гетового Фавста. Вона-ж хотіла дорівнати йому. Вчилася, перекладала з французького та німецького, списувала пісні серед цього, досі незнаного і погорджуваного народу.

Франко дав їй нове життя і вона рішилася піти з ним у той новий, невідомий світ. Та не стало сили. Перший арешт Франка, його зломана кар’єра, заплямлена опінія – перелякали усіх. Всі двері замкнулись перед небезпечним соціалістом. Двері Рошкевичів не тільки замкнулись, але й опанцирились сторожкою увагою строгого батька, скріпленою лакейською помічню сільського почтаря, що мав конфіскувати кожну посылку для Ольги і від неї. До боротьби за “щастя” дитини станула і мати зі своїм арсеналом сліз, лайки і проклять. Ольга була сама. Брат Ярослав і сестра Михаліна, хоча співчували з нею, але вони теж були під контролею батьків. Ольга не відразу здала позиції. Обое з Франком придумували фантастичні способи, щоби порозумітися з собою. Листи писалися так конспіративно, що на те, щоб відчитати, треба було пригріти лист над вогнем а потім потерти соком з цитрини або з цибулі; або знов треба було приготувати спалений папір зі смальцем і натерти лист, на яким було пару слів котрогось з товаришів Франка, щоб вийшов довгий лист Франка. Та найпевніший спосіб це були книжки. Товариші Франка – Василь Полянський і Осип Олеськів привозили або присилали зі Львова книжки, а в них були позначені точками поодинокі букви, з яких треба було зложити листю Два роки тягнулося життя повне упокорень, неправди, хитрощів і злоби проти своїх рідних. Бунтувалася людина, пробуджена до волі та не мала ще сили пірвати пут. Не мала сили піти шукати власного шляху, самостійно заробляючи на хліб. Життя стелилося перед нею, як великий темний яр невідомого – а пута дотеперішнього виховання були за сильні.

Вибрала лекшу дорогу. Прикрасила її романтизмом лектури і вірила, що всім буде добре. Рішилася вийти заміж за Володимира Озаркевича, людини доброї і шляхотної. Вибрала його, щоб він вирвав її з неволі батьківського дому, де після її відважної самовільної поїздки до Львова на стрічу з Франком – життя стало ще більшою мукою. Читала Чернишевського “Что дѣлать” і думала про фіктивне подружжя з Озаркевичем, про приязнь з Франком – про працю всіх троїх для ідеї. Після вінчання, що відбулося 14.IX.1879 р. почалася боротьба. Придавлена, втрачена любов розгорілася дивною

силою. Поплили листи, палкі – і щирі. Безпомічність у новій ситуації, невдоволення зі своєї подвійної ролі, духовна самота, журба за долю коханого, осліплююче зрозуміння втрати – відбирали розум, нищили і так вже розхитані нерви. Що раз хотіла зустрітись з Франком, порадитись... Стріча мала відбутися в Коломиї, коли Франко їхав до Березова до Геника. Але тоді його арештували і етапом відставили до Дрогобича. Там пережив страхоття, яке описав в оповіданні “На дні” – де вплив історію своєї першої любови.

Дальше життя Ольги пішло на зовні звичайним ходом. Стала господинею, мамою, але все заховала інтерес до літератури і емансипаційних жіночих змагань. З Франком лучила її приязнь. Він запрошував її до співробітництва в “Зорі”, в “Ділі” поручав перегляди “Бібліотеки найзамітніших повістей”, позичав книжки для її рефератів. В 1886 р. видав під її дівочим іменем збірку лолінських “ладканок” (Zbiór wiadomości antropologii krajowej – Akademya Umiejętności w Krakowie, t. X. dz. 3) – і тут в перше зійшлися ті два імена Ольга Рошкевич і Іван Франко. Але шум довкола них не затихав ніколи. Ольга мусіла все більше і більше віддалюватись від життя, що її цікавило. Не дозволила друкувати у “Житті і Слові” – свого реферату про Антигону (надрукований у збірниках Кобринської “Наша доля”). Навіть присвяту І.Франка на книжці подарованій Ользі – треба було знищити, щоб зберегти ту маленьку гарну книжечку (Goethe-Faust-Diamand Ausgabe, Berlin, 1869), що вони її разом читали в Лоліні.

У Франковій літературній творчості любов до Ольги Рошкевич відбилася і в збірці “З вершин і низин” в розділі “Картка любови” і в деяких віршах “Зівялого листа” і “З днів журби”. Переклад Гайне “Скін богів” присвятив він Ользі і в оповіданні “На дні” під постаттю Галі, малює Ольгу.

Про літературний таланти Ольги трудно щонебудь сказати. Вона збиралась писати для вдоволення Франка, але потреби писати не відчувала. В листах її нема ні порівнянь, ні образів, ні гіперболі, нема навіть цитатів. Вражає тільки дивна простота і правда почувань, глибоких і палких. Її опис празника в Пацикові написаний досить цікаво і дотепно[24]. Збиралась вона писати автобіографічне оповідання зі свого життя, зі свого виховання у свояків – але не знала як до цього братись і нічо з того не вийшло.

Ольга Рошкевич не стала письменницею. Вона була жертвою переломової доби, була першою відважною, що зірвалася до лету, але знемоглася в дорозі. Та її життєвий шлях повний трагічних зривів глибоко нас хвилює.

Її могила в Миклашеві не піде в забуття бо вона обмасна поезією Франка і його любови, що

*“була невинна, як дитина
пахуча, як розцвілий свіжо гай”[21]¹*

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бондар Л.* Три любовні історії Івана Франка. Дрогобич: Коло, 2007. 88 с.
2. *Вальо М. А.* Марія Деркач, 1896-1972 : бібліографічний покажчик, спогади, розвідки, листи / Національна академія наук України, Львівська національна бібліотека ім.

¹ М.Ф. [Марія Деркач]Ольга Рошкевич // Нова хата. Львів, 1935. Ч. 13–14. С. 4,28.

- В. Стефаника. Львів: [ЛНБ ім. В. Стефаника], 1999. – 252 с.
3. *Возняк М.* Автобіографічний елемент в оповіданні Франка “На дні” // Радянське літературознавство. Київ, 1940. Кн. 5–6. С. 73–153.
 4. *Возняк М.* Искры разгоревшегося пламени // Советская Украина. Киев, 1940. № 212.
 5. *Возняк М.* Коли розходились Іван Франко й Ольга Білинська // Назустріч. Львів, 1937. Ч. II.
 6. *Возняк М.* Памяти Івана Франка (опис життя, діяльності й похорону). Відень: Накладом “Союза Визволення України”; 3 друкарні Адольфа Гольдгавзена у Відні, 1916. 96 с.
 7. *Возняк М.* Перша любов Івана Франка // Календар-альманах Українського Народного Союзу на рік звичайний 1927. Jersey City, N. J., 1927. С. 35–55.
 8. *Горак Р.* Тричі мені являлася любов: повість-есе. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=554> (дата звернення 30.10.2019)
 9. *Горак Р.* Університетська справа Івана Франка // Українське літературознавство. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2015. Вип. 79. С. 156–192.
 10. *Денисюк І.* Анна Павлик у житті й творчості Івана Франка // Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн. Львів: 2005. Т. 2. Франкознавчі дослідження. С. 327–337.
 11. *Денисюк І.* Жриця доброти // Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн. Львів: 2005. Т. 1. Літературознавчі дослідження. Кн. 2. С. 413–433.
 12. *Денисюк І.* М. Возняк – фундатор українського франкознавства // Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн. Львів: 2005. Т. 2. Франкознавчі дослідження. С. 253–257.
 13. *Денисюк І., Корнійчук В.* Невідомі матеріали до історії ліричної драми Івана Франка “Зів’яле листя” // Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн. Львів: 2005. Т. 2. Франкознавчі дослідження. С. 394–398.
 14. *Денисюк І., Корнійчук В.* Подвійне коло таємниць. Нові матеріали до історії “Зів’ялого листя” // Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн. Львів: 2005. Т. 2. Франкознавчі дослідження. С. 418–440.
 15. *Денисюк І., Остапик І.* Іван Франко та Ольга Рошкевич після розлуки // Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн. Львів: 2005. Т. 2. Франкознавчі дослідження. С. 440–460.
 16. *Деркач М.* Прогулька до Лолина – оселі Франкової Музи // Нова хата. Львів, 1939. Ч. 11/12. 1 черв. С. 2–3.
 17. *Костенко Т.* Ольга Рошкевич та Іван Франко: Мелодії серця. Львів: ПАІС, 2017. 164 с.
 18. *Лепкий Б.* Іван Франко як поет. В десяти роковини його смерті / Б. Лепкий // Календар-альманах Українського Народного Союзу на рік звичайний 1927. – Jersey City, N. J., 1927. С. 30–33.
 19. Листування Івана Франка з Ольгою Рошкевич. Подав Михайло Возняк // Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник п’ятий. Львів: Видавництво Львівського університету, 1956. С. 5–131.
 20. *М. Ф.* [Марія Деркач]. Марія Примівна // Нова хата. Львів, 1928. Ч. 7–8 (липень-серпень). С. 1–2
 21. *М. Ф.* [Марія Деркач]. Ольга Рошкевич // Нова хата. Львів, 1935. Ч. 13–14. С. 4, 28.
 22. *Пачовський Т. І., Шуст Я. І.* Праці М. С. Возняка про життя і творчість І. Франка. Бібліографічний покажчик // Іван Франко: Статті і матеріали. Збірник п’ятий. Львів: Видавництво Львівського університету, 1956. С. 413. С. 407–422.
 23. *Рошкевич (Іванець) М.* Спогади про Івана Франка. / упоряд. Михайло Гнатюк; [вступ. Статті і примітки М. Гнатюка]. Вид. 2-ге, доп., переробл. Львів: Каменярь, 2011. С. 169–181.

24. Щоб увизначити власні судження про епістолярний стиль Ольги Рощкевич, ма́рія Деркач після власної статті про неї подає уривок із її листа. Див.: *Рощкевич О.* Празник в Пацикові (Уривок із листа до О. Олеськова) // *Нова хата*. Львів, 1935. Ч. 13–14. С. 6.

REFERENCES

1. Bondar, L. (2007). *Try liubovni istorii Ivana Franka*. Drohobych: Kolo.
2. Valo, M. A. (1999). *Mariia Derkach, 1896–1972: bibliografichni pokazhchyk, spohady, rozvidky, lysty / Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, Lvivska natsionalna biblioteka im. V. Stefanyka*. Lviv : [LNB im. V. Stefanyka].
3. Vozniak, M. (1940). Avtobiohrafichni element v opovidanni Franka “Na dni”. *Radianske literaturoznavstvo*. Kyiv, kn. 5–6, 73–153.
4. Vozniak, M. (1940). *Yskry razghorevshehosia plameni*. Sovetskaia Ukrayna. Kyev, № 212.
5. Vozniak, M. (1937). Koly rozkhodylys Ivan Franko y Olha Bilynska. *Nazustrich*. Lviv, ch. II.
6. Vozniak, M. (1916). *Pamiaty Ivana Franka (opys zhyttia, diialnomy y pokhorony)*. Viden: Nakladom “Soiuza Vyzvolennia Ukrainy”; Z drukarni Adolfa Holdhavzena u Vidni.
7. Vozniak, M. (1927). Persha liubov Ivana Franka. In: *Kaliendar-almanakh Ukrainskoho Narodnoho Soiuzna na rik zvychainyi 1927*. Jersey City, N. J., 35–55.
8. Horak, R. Trychi meni yavliasia liubov: povist-ese. Retrieved from <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=554> (data zvernennia 30.10.2019)
9. Horak, R. (2015). Universytetska sprava Ivana Franka. *Ukrainske literaturoznavstvo*. Lviv: LNU im. I. Franka, vyp. 79, 156–192.
10. Denysiuk I. (2005). Anna Pavlyk u zhytti y tvorchosti Ivana Franka. In: Denysiuk I. *Literaturoznavchi ta folklorystychni pratsi: u 3 t., 4 kn.* Lviv: t. 2. Frankoznavchi doslidzhennia, 327–337.
11. Denysiuk I. (2005). Zhrytsia dobroty. In: Denysiuk I. *Literaturoznavchi ta folklorystychni pratsi: u 3 t., 4 kn.* Lviv: t. 1. Literaturoznavchi doslidzhennia, kn. 2, 413–433.
12. Denysiuk, I. (2005). M. Vozniak – fundator ukrainskoho frankoznavstva. In: Denysiuk I. *Literaturoznavchi ta folklorystychni pratsi: u 3 t., 4 kn.* Lviv: t. 2. Frankoznavchi doslidzhennia, 253–257.
13. Denysiuk, I., Korniiichuk, V. (2005). Nevidomi materialy do istorii lirychnoi dramy Ivana Franka “Ziviale lystia”. In: Denysiuk I. *Literaturoznavchi ta folklorystychni pratsi: u 3 t., 4 kn.* Lviv: t. 2. Frankoznavchi doslidzhennia, 394–398.
14. Denysiuk, I., Korniiichuk, V. (2005). Podviine kolo taiemnyts. Novi materialy do istorii “Zivialoho lystia”. In: Denysiuk I. *Literaturoznavchi ta folklorystychni pratsi: u 3 t., 4 kn.* Lviv: t. 2. Frankoznavchi doslidzhennia, 418–440.
15. Denysiuk, I., Ostapyk, I. (2005). Ivan Franko ta Olha Roshkevych pislia rozluky. In: Denysiuk I. *Literaturoznavchi ta folklorystychni pratsi: u 3 t., 4 kn.* Lviv: t. 2. Frankoznavchi doslidzhennia, 440–460.
16. Derkach, M. (1939). Prohulka do Lolyna – oseli Frankovoi Muzy. *Nova khata*. Lviv, ch. 11/12, 1 cherv., 2–3.
17. Kostenko, T. (2017). *Olha Roshkevych ta Ivan Franko: Melodii sertsia*. Lviv: PAIS.
18. Lepkyi, B. (1927). Ivan Franko yak poet. V desiati rokovyny yoho smerty. In: *Kaliendar-almanakh Ukrainskoho Narodnoho Soiuzna na rik zvychainyi 1927*. – Jersey City, N. J., 30–33.
19. Lystuvannia Ivana Franka z Olhoiu Roshkevych. Podav Mykhailo Vozniak. (1956). In: *Ivan Franko. Statti i materialy. Zbirnyk piatyi*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoho universytetu, 5–131.

20. M.F. [Mariia Derkach]. (1928). Mariia Prymivna. *Nova khata*. Lviv, ch. 7–8 (lypen-serpen), 1–2
21. M.F. [Mariia Derkach]. (1935). Olha Roshkevych. *Nova khata*. Lviv, ch. 13–14, 4, 28.
22. Pachovskyi, T. I., Shust, Ya. I. (1956). Pratsi M. S. Vozniaka pro zhyttia i tvorchist I. Franka. Bibliohrafichnyi pokazhchyk. In: *Ivan Franko: Statti i materialy. Zbirnyk piatyi*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoho universytetu, 407–422.
23. Roshkevych (Ivanets), M. (2011). *Spohady pro Ivana Franka / Uporiad*. Mykhailo Hnatiuk; [vstup. Statti i prymitky M. Hnatiuka]. Vyd. 2-he, dop., pererobl. Lviv: Kameniar, 169–181.
24. Shchob uvyraznyty vlasni sudzhennia pro epistoliarnyi styl Olhy Roshkevych, mariia Derkach pislia vlasnoi statti pro nei podaie uryvok iz yii lysta. Duv.: Roshkevych O. (1935). Praznyk v Patsykovii (Uryvok iz lysta do O. Oleskova). *Nova khata*. Lviv, ch. 13–14, 6.

Стаття надійшла до редколегії

Прийнята до друку

“IVAN FRANKO’S FIRST LOVE”: THE ARTICLE BY ACADEMICIAN MYKHAYLO VOZNIAK AND ITS CONTINUATION

Iryna ROZDOLSKA

*Ivan Franko National University of Lviv,
Academician M. Vozniak Department of Ukrainian Literature,
1 Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: yaremchuk.iryna74@gmail.com*

Academician Mykhailo Vozniak’s first attempts at a systemic and stereometric scientific reception of the phenomenon of the genius’s life and creativity date back to Ivan Franko’s lifetime. Eventually those efforts gave rise to academic Franko studies. Responding to Franko’s research and literary works by way of reviews, and carefully attending to his remarks, Vozniak polished his the microanalytical philological method of research. In his first article “Life and Value of Ivan Franko” (Lviv, 1913) Vozniak first drew his exploration focus to the integral scholarly reception of this figure and emphasized his significance. In the second Franko studies monograph “In Memoriam of Ivan Franko (history of life, activity and funeral)” (Lviv, 1916), Vozniak outlined both the national and European spiritual range of Ivan Franko’s genius, thereby giving a sample of memorial research. The author of the article emphasizes that Vozniak not only shaped this area of research providing a term to denote it (I. Denysiuk), but also laid major directions for further explorations. He never failed to take a lead working fruitfully and passionately. He published Franko’s literary works, carried out textological studies and biographical facts, dealt with Franko’s personal and epistolary contacts, everyday life and experiences. All in all, he paid attention to anything that could become clue to revealing the phenomenon of Ivan Franko. The Lviv scholar also found intimate communication an invaluable source of information for clarifying the biographic and ideological issues of Franko studies. The article brings to light Mykhailo Vozniak’s first exploration about Ivan Franko’s first love for Olha Roshkevych, given the scientists’ sporadic attention to this work due to the inaccessibility of the text, which has become a rarity, with the intention of republishing it. The focus is drawn to the place of the article in Vozniak’s studies of Franko among his other studies of the “Lolyn history” and the complicated story of the appearance in print. The author has identified a symbolic continuation of the work, Mariya Derkach’s exploration of Olha Roshkevych.

Keywords: Ivan Franko, Olha Roshkevych, Mykhailo Vozniak, Mariya Derkach, Franko studies, “Ivan Franko’s first love”, muse, epistolary, studies, republishing.